

**SSAD**

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 9 Issue 2, July 2025

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 17.02.2025

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.07.2025

DOI: 10.30692/sisad.1641340

YENİ BULGULAR IşIĞINDA şEYH ÇIKRIKÇI NAKşİ MUSTAFA’NIN GİRİT KANDİYE HALVETİ DERĞÂHI SİLSİLESİ VE GİRİT TASAVVUF HAYATINA DAİR BAZI TESPİTLER

*New Findings on the Spiritual Lineage of Sheikh Çıkırıkçı Naqshi Mustafa at the Candia
Khalwati Lodge and Some Observations on Sufi Life in Crete*

şeyma YEşİLÇAVDAR SEKMAN*İstanbul Medeniyet Üniversitesi**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Osmanlı Çalışmaları Alanı Doktora Öğrencisi*

ORCID ID: 0000-0003-3797-424X

19401603001@ismu.edu.tr

Atıf/Citation: şeyma Yeşilçavdar Sekman (2025), “Yeni Bulgular Işığında şeyh Çıkırıkçı Nakşi Mustafa’nın Girit Kandiyeye Halveti Derğahi Silsilesi ve Girit Tasavvuf Hayatına Dair Bazı Tespitler”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.2 Temmuz 2025 s.355-373.

Öz: Girit tasavvufi hayatı, Halveti, Kâdiri, Bektaşi ve Mevlevi gibi çeşitli tarikatların faaliyetleriyle şekillenmiştir. Bu çalışma, özellikle Kandiyeye Halveti derğahının kurucu şeyhi Çıkırıkçı Nakşi Mustafa’nın hayatını ve onu takip eden silsilesini incelemektedir. Çıkırıkçı Mustafa, 18. yüzyılda Girit’te önemli bir tasavvufi lider olarak öne çıkmış, ancak bir kürsü şeyhinin kışkırtmasıyla başlayan halk ayaklanması sonucu linç edilerek öldürölmüştür. Halveti şeyhi olan Çıkırıkçı Mustafa zaman içerisinde Nakşibendi tarikatı ile ilişkilendirilmiştir. Bu durum incelemeye değerdir çünkü çeşitli kaynaklarda Çıkırıkçı Mustafa’nın birbirine zıt akıllarda olan iki ayrı tarikata nispet edilmiş olması benzeri görölmemiş bir durumdur. Çıkırıkçı Mustafa’nın ardından, Kandiyeye Halveti derğahi, onun halifeleri tarafından devam ettirilmiş ve özellikle Ahmed Hilâli Baba, derğahın şehir bânisi olarak yeni bir tekke inşa etmiştir. Mübadeleden sonra silsile şeyhleri irşat faaliyetlerine Aydın/Söke’de devam etmişlerdir. Kaynaklar, dönemin hem dini hem siyasi çekişmelerini ve aynı zamanda ada dışından bir şeyhe başlanmak ve mürşidin emrine karşı koyup şehit olmayı kabul etmek gibi tasavvufi eğilimleri yansıtmaktadır. Bu çalışma, Girit’teki tasavvufi mirasın anlaşılmasına katkıda bulunmayı ve bütönsel bir bakış ağısı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girit, Kandiyeye, Tasavvuf, Tarikat, Silsilename, Çıkırıkçı Nakşi Mustafa, Halveti, Nakşibendi

Abstract: The Sufi life in Crete has been shaped by the activities of various orders, including the Khalwati, Qadiri, Bektashi, and Mevlevi traditions. This study specifically examines the life of Sheikh Çıkırıkçı Naqshi Mustafa, the founding sheikh of the Candia Khalwati Lodge, as well as the spiritual lineage that followed him. Çıkırıkçı Mustafa emerged as a prominent Sufi leader in 18th-century Crete; however, he was lynched and killed as a result of a popular uprising incited by a lectern sheikh. Although he was a Khalwati sheikh, over time, he became associated with the Naqshbandi order. This association is noteworthy, as it represents an unprecedented historical phenomenon in which Çıkırıkçı Mustafa is attributed to two distinct and even opposing Sufi traditions in different sources. Following his death, the Candia Khalwati Lodge continued under his successors, with Ahmed Hilâli Baba, in particular, establishing a new tekke as the spiritual patron of the city. After the population exchange, the sheikhs of the lineage continued their

spiritual guidance activities in Aydın/Söke. The historical sources reflect both the religious and political conflicts of the period, as well as Sufi inclinations such as affiliating oneself with a sheikh from outside the island and accepting martyrdom in defiance of the spiritual guide's command. This study aims to contribute to the understanding of the Sufi heritage in Crete and to develop a holistic perspective on the subject.

Keywords: Crete, Candia, Sufism, Sufi Order, Spiritual Lineage, Çıkrıkçı Nakshi Mustafa, Khalwati, Nakshbandi.

GİRİŞ

Osmanlı dönemi Girit adası, son yıllarda tarihçilerin ve araştırmacıların giderek daha fazla ilgisini çekmektedir. Ancak, özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanan süreçte, Giritli Müslümanların kültürel ve sosyal geçmişine dair bilgilerimiz hala oldukça sınırlıdır. Marinos Sariyannis'in belirttiği gibi, bunun en önemli sebeplerinden biri, birçok Yunan tarihçisinin Girit tarihini yalnızca Hristiyan nüfus ekseninde ele alması ve Müslüman toplulukların tarihine yeterince yer vermemesidir. Buna ek olarak, mevcut kaynakların büyük çoğunluğunun Osmanlıca olması, konunun araştırılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Nitekim, ağırlıklı olarak Yunanca konuşan Türk-Giritlilerin yazılı kültürel mirası Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır (Sariyannis, 2010, s. 371). Gerek Girit'te gerekse Türkiye ve Batı Avrupa'daki kütüphanelerde bulunan zengin arşiv belgeleri ve yazılı materyaller, Giritli Müslümanların kültürel hayatını daha iyi anlamak adına halen yeterince değerlendirilmemiştir. Son yirmi yılda Osmanlı tarihçileri tarafından bu alanda önemli çalışmalar yapılmış olsa da adalara özgü araştırmalar görece yenidir ve daha fazla akademik ilgiyi hak etmektedir.

Osmanlı dönemi Girit adası hakkında kültürel ve sosyal tabanlı akademik çalışmaların sunduğu genel çerçeveye bakacak olursak, 20. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı tarihi ve edebiyatına artan ilgiyle birlikte, özellikle Mustafa İsen (1997), Ahmet Sevgi (1994), Filiz Kılıç (2004), Abdullah Aydın (2009a, 2009b), Orhan Kurtoğlu (2006), Cemal Kurnaz & Mustafa Tatcı (2000b, 2000a) ve İsmail Avcı (2017) gibi araştırmacılar, Giritli Osmanlı şairlerini tespit etme konusunda önemli çalışmalar yürütmüşlerdir. Bugüne kadar 52 Giritli şair tespit edilmiştir. Osman Nûrî'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezire-i Girit* adlı eseri ve *İntibah* gazetesinde yayımlanan makale serisi, Giritli şairleri kolektif olarak ele alan en eski kaynaklar arasındadır. Girit'te, özellikle 18. yüzyılda birçok divan ve mesnevi türünde eser üretilmiştir. Hüseyin Aşkî Efendi, Hanyalı Nurî Osman, Hanyalı Kamî, Salacıoğlu Şeyh Mustafa Efendi, Aziz Ali Efendi, Hilâlî Efendi divan şairlerinden bazılarıdır. Ayrıca Giritli Aziz Ali Efendi'nin *Muhayyemat* isimli eseri, içinde fantastik mahiyette hikayeler barındırmasından ötürü Osmanlı'da gelenekselden moderne geçişin ilk örneği olarak kabul edilir. Hanyalı Hafız İbrahim'in "Lügat-ı Erbaa" adlı sözlüğü de kayda değer eserlerdendir. Selami Şimşek'in *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü* adlı eseri, Girit'teki tarikatların şehirler bazında tarihini ve şeyhlerini listeleyen önemli bir kaynaktır. Girit'te Kâdirî, Bektaşî ve Mevlevî tarikatlarına dair münferit çalışmalar yapılmıştır. Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişkiler, adanın Latin, Ortodoks ve Müslüman kimliği, Osmanlı-Venedik yönetimleri arasındaki farklar, Giritli tüccarlar, kadı sicillerinde evlilik ve boşanma kayıtları, sultanın otoritesi ile patrikhane arasındaki ilişkiler gibi konular da ele alınmıştır. Bu çalışmaların genel bir çerçeve ve sağlam bir zemin sunduğu bir gerçektir. Fakat, özellikle kültürel hayatın aydınlatılması için hem edebi eserlerin hem de arşiv belgelerinin derin analizine ihtiyaç vardır. Tam da bu noktada, Kandiye Halveti dergahının Muslihiddin kolunun silsilenamesi, silsiledeki şeyhlerin divan eserleri ve bir şeyh hakkında yazılmış mesnevi eser ile bazı arşiv ve vakıf kaynakları hem Girit toplumsal hayatına hem tasavvufi ve kültürel hayata derinlikli bir bakış açısı sağlamaktadır. Bir tarikat silsilesinin incelenmesi, o bölgenin yaşamına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Kandiye'deki Halveti tarikatının Muslihiddin koluna dair hem edebi belgeler hem de arşiv belgeleri toplanmıştır. Bu makale, söz konusu kaynakları kolektif olarak değerlendirip, derinlemesine analiz ederek, Girit'in kültürel ve sosyal tarihini daha iyi anlamayı ve bütünsel bir bakış açısı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Osmanlı Girit'i ve Adanın Tasavvufi Yapılanması

Girit, 1645/1669 ile 1897/1913 yılları arasında Osmanlı devleti himayesi altında idi. Adanın Venediklilerin kontrolünden çıkıp, Osmanlı himayesi altına girmesinin ardından, imparatorluğa uyum sürecinde birçok açıdan kendine özgü bir yapı geliştirmiştir. İnalçık (2000)'a göre, Girit, on dokuzuncu yüzyılın ilk dönemlerinde Arnavutluk, Bosna ve Rodop bölgeleri ile beraber ana dillerini konuşan Müslüman *dönmelerin*, nüfusun çoğunluğunu veya önemli bir bölümünü oluşturduğu dört temel bölgeden biri idi. Adadaki Rum nüfusunun kitleler şeklinde İslam'a geçişi, yeni yönetime entegrasyonun bir aracı olarak görülmektedir.

Girit, Osmanlı yönetiminde eyalet statüsü verilen tek ada olmasıyla benzersiz bir konuma sahipti ve fethi sırasında askeri yönetim modelinden sivil bürokrasiye geçişin sembolü haline gelmiştir. Bu fetih süreci, klasik ve modern yaklaşımların bir arada kullanıldığı bir yapı sergilemiş; geleneksel terminoloji korunurken, daha önce benzeri görülmemiş özel mülkiyet kontrolü gibi yenilikçi politikalar uygulanmıştır. Osmanlıların yeni unsurları sistemlerine entegre etme yeteneği, Girit'i imparatorluk tarihinde hem özgün hem de dönüştürücü bir fetih haline getirmiştir. Greene (2002)'e göre, Girit'in fethi, Osmanlı imparatorluğundaki eski rejimin (*ancien régime*) sona erişinin canlı bir sahnesi gibiydi ve bu süreç, Venediklilerin tamamen adadan çekilmesiyle nihayete ermişti. Dolayısıyla, Girit'in Osmanlı yönetiminde bir yenilenme sürecini simgelediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ada, Osmanlı'nın klasik dönemine ait unsurlar taşımadığı gibi, yaklaşan modernleşme sürecinin küçük bir prova sahnesi işlevi görmüştür. Bu süreçte, adanın ilk fethedilen şehri Hanya, ardından Resmo ve son fethedilen şehri Kandiye ile beraber yoğun bir Osmanlı kültürel hayatı yaşanmaya başlamıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşiv kayıtlarına göre, günümüz Yunanistan topraklarında en fazla vakfa sahip bölge 59 vakıf ile Hanya'dır. Bunu 40 vakıf ile Selanik, 39'ar vakıf ile Gümölcine ve Serez, 36 vakıf ile Midilli takip etmektedir. Beşinci sırada ise 32 vakıf ile Kandiye yer almaktadır (IRCICA, 2017, s. xxiii). Bu veriler doğrultusunda, Girit Adası, iki büyük şehri Hanya ve Kandiye ile birlikte, tüm Yunanistan toprakları içinde en fazla vakfa sahip ilk beş bölge arasında yer almaktadır. Girit'in Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı sürenin görece daha kısa olmasına rağmen bu kadar çok vakfın oluşturulması, adadaki sosyal hayatın canlılığına işaret etmekte ve Girit'i, Osmanlı dönemi Yunanistan'ının diğer bölgeleriyle kıyaslanabilir bir konuma taşımaktadır. Vakfiye kayıtları, vakıf kurucuları ve vakıf işlevleri ile beraber incelendiğine bir bölgenin tasavvuf hayatına dair iyi bir ayna olurlar. Bu ayrıcalıklı konuma sahip adanın kültürel hayatını gözlemlemek için en iyi yol o adanın tarikat oluşumlarını incelemektir.

Girit'te tasavvufun tarihi aslında fetihten yaklaşık yüz elli yıl öncesine kadar uzanmaktadır. 1420 yılında idam edilen Şeyh Bedreddin, Batı Anadolu, Balkanlar, Trakya ve Akdeniz adalarına öğretilerini yaymak üzere halifeler atamıştı. Girit Adası'nda Şeyh Bedreddin'in fikirlerini yayanlar, bu harekete mensup derviş vaizler ile hareketin iki önemli temsilcisi olan Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'dir (Şimşek, 2014). Fetihten itibaren ise cami, medrese, çeşme gibi yapıların yanı sıra çeşitli tarikatları barındıran ve Osmanlı kültürünü yayan en nadide yapılardan olan tekkeler de irşat faaliyetlerine başlamışlardır. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eserine göre, adanın fethinden kısa bir süre sonra Kandiye'de çok sayıda cami, mescit ve medrese inşa edilmişti (2007, s. 223-228). Zamanla birçok medrese açılmıştır. Aydın ve Günalan'ın çalışmasına (2023) göre Kandiye'de tespit edilen medreselerin isimleri şöyledir: Ankebut Ahmed Paşa Medresesi, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa Medresesi, Mahmud Kethüda Medresesi, Sultan IV. Mehmed (Hünkar) Camii ve Medresesi, Hatice Turhan Valide Sultan Medresesi, Zülfikar Ağa Medresesi, Kamil Ahmed Paşa Medresesi, Hanyalıoğlu Hacı Ahmed Ağa Medresesi, Fazıl Ahmed Paşa Camii Dersiye, Tuşucu Yusuf Efendi Medresesi. Ayrıca, bölgede çeşitli eğitim kurumları da bulunmaktaydı (Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, 2007, s. 227-229). Yine Evliya Çelebi'ye göre, fetihten sonra Kandiye'de 17 tekke inşa edilmişti. Bunlardan üçü Bektaşî tarikatına ait iken, diğerleri Halvetî, Celvetî, Uşşakî ve Bayramî tarikatlarına hizmet etmiştir (2007, s. 238). 1292/1875-76 ve 1310/1892 tarihli birinci ve ikinci Girit salnamelerine göre, 19.

yüzyılda Kandiye'de 16 tekke bulunmaktaydı (Şimşek, 2007). 17. yüzyılda 17 tekkenin var olduğu, 19. yüzyılda ise bu sayının 16 olduğu göz önüne alındığında, 18. yüzyılda da yaklaşık 16-17 tekkenin faaliyet gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Girit'te fetihten sonra gözlemlenen ilk tarikatlardan biri Bektaşîlikti. 1065/1667 yılındaki Girit'in fethi sırasında Osmanlı ordusunda bir Bektaşî grubunun bulunduğu bilinmektedir. Celvetî tarikatı, 17. ve 18. yüzyıllarda varlık göstermekteydi. Mevlevî etkileri daha erken dönemlerde görülse de adada resmî bir Mevlevîhâne ancak 19. yüzyılda kurulmuştur. Kadirî tarikatı ise Girit'in fethinden itibaren 17., 18. ve 19. yüzyıllar boyunca sürekli olarak adada varlığını sürdürmüştür. Üveysî tarikatı 18. yüzyılda, İdrisî, Sânûsî ve Şâzelî tarikatları ise ancak 19. yüzyılda adada yayılmıştır (Şimşek, 2007). Halvetî tarikatı ise Osmanlı imparatorluğu topraklarında en çok kola sahip olan en yaygın tarikatlardan biri olarak fetih sürecinden itibaren adada varlık göstermiştir. 17. yüzyılda Gülşenî ve Uşşâkî kollarına ait tekkeler bulunurken, 18. yüzyılda Semmanî ve Muslihiddin, 19. yüzyılda ise Cerrâhî koluna ait tekkeler faaliyettedir. Evliya Çelebi döneminde dahi Girit'te Halvetî dergahları ve ona bağlı kollar vardı. Hatta kendisinin bir Halvetî tekkesi yaptırdığı söylenir (Şimşek, 2014). Adada yoğun edebi bir faaliyet içerisinde olan şair-sûfilerin özellikle 18. yüzyıl Kandiye Halvetî dergâhı kurulduğu dönemdeki tasavvuf bağı ise tespit edildiği kadarıyla şöyledir: Salacıoğlu Mustafa, Celvetî tarikatına mensup olup Halvetî bir şeyhin oğluydu. Hanyalı Nurî Osman, Celvetî olup Mevlevîliğe yakınlık duymaktaydı. Hanyalı Kâmî ve Aşkî Hüseyin Efendi, Kadirî tarikatına bağlıydı. Çıkrıkçı Mustafa ve Giritli Hilâlî, Halvetî meşrepken, Resmî Ali Baba ve Aşkî, Bektaşî tarikatına mensuptu.

Bilindiği üzere, Osmanlı'da şairlerin yetişmesi için resmi bir eğitim kurumu bulunmamaktaydı. Bu bağlamda, dergâhlar şehirlerdeki edebî çevrelerin önemli merkezlerinden biri olarak işlev görmektedir. Bu sebepten birçok divan ve mesnevi eseri sayesinde bir bölgedeki dergahlar ve oradaki tasavvuf hayatı hakkında bilgi edinebilmek mümkündür. Girit'te hem devlet adamları hem de önde gelen şahsiyetler, konaklarında düzenlenen sohbet (edebî meclis) ortamlarında usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişen şairlerle yakın ilişkiler kurmaktaydılar (Kurnaz, 2007). Giritli şairleri tespit etmek hususunda yapılan kümülatif araştırmaların en sonuncusunun verdiği bilgiye göre Giritli şairlerin sayısının elli iki olduğu söylenebilir (İsmail Avcı, 2017). Öyle ki, bu oranlar Girit'i bir 'şair adası' (Kılıç, 2004) yapmaktadır.

Giritli şairler birbirlerinin farkındaydılar ve aralarında sürekli bir iletişim mevcuttu. Eserlerinde, Girit'in önde gelen şahsiyetlerine hitap ettiler. Abdullah Aydın'a göre, Nûrî Osman, Salacızâde Mustafa, Resmî Ali Baba, Yahya Kâmî Efendi, İbrahim Hıfzî Efendi, Lebîb Efendi, Giritli Aziz Ali Efendi, Aşkî, Hanyalı Vehbî ve Ahmed Cezbî Efendi gibi şairler zaman zaman bir araya gelmekteydi. Örneğin, birbirine oldukça yakın olan Hanyalı Kâmî ile Hanyalı Nûrî, "levendâne" gazel adı verilen yeni bir üslubu birlikte kullanmışlardır (2009b, s. 12).

Divan edebiyatı şairleri, Girit'in fethi, Bahr-i Sefid'in durumu, tasavvufî İslam ve yaşadıkları dönemin sorunlarına dair yazılar kaleme almışlardır. Aşkî Hüseyin Efendi ile Resmî Ali Baba'nın ise tamamen tasavvufî nitelikte eserler verdikleri görülmektedir. Hanyalı Kâmî ve Hanyalı Nûrî, aynı zamanda edebi eleştirilerde de bulunmuşlardır. Şairleri ayrı ayrı değerlendirmiş ve şiirin nasıl bir yönde gelişmesi gerektiğine dair görüşler ileri sürmüşlerdir. Salacıoğlu Mustafa yoksulluktan ve halkın anlayışsızlığından şikâyet ederken, Hanyalı Nûrî rüşvetten ve servet sahibi kişilere gösterilen abartılı hürmetten yakınmıştır. Giritli Hilâlî ise, zahiren dindar görünmekle birlikte gerçekte cahil ve müraî olan kişilere karşı sosyal eleştiriler içeren beyitler kaleme almıştır (Bilgi, 2019, s. 56).

Yukarıda adı geçen şairlerin, dönemlerinin birer köşe yazarı gibi faaliyet gösterdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı Giritli şairleri, Osmanlı şiirini ustalıkla toplumun ve kültürün bir yansıması hâline getirmişlerdir. Bu bağlamda divanlar —yani şiir mecmuaları— şairin edebi kariyerinin zirvesi olarak kabul edilmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere, XVII. yüzyıldan itibaren yazılan divanlar, önceki dönemlere kıyasla, daha fazla günlük yaşam göndermesi

içermekte ve modern bir niyetle kaleme alınmış görünmektedir. Giritli şairlerin hemen hepsi hem divan hem de mesnevi türünde eserler vermiştir. Bu şairler, bir yandan Yunus Emre mektebi gibi tasavvufi düşünce akımlarından, diğer yandan Nedim, Nâbî ve Gülşenî gibi edebi üsluplardan etkilenmişlerdir. Bu sebeple, Osmanlı döneminde Girit'te ortaya çıkan edebi eserler tarihî bir önem taşımanın yanı sıra estetik bir değere, kültürel aidiyete ve imparatorluk içerisindeki diğer edebiyatlarla etkileşime sahiptir. Burada bahsedilen bütün 18. yüzyıl Giritli elit şairleri bir tarikata mensup ya da o yolun muhibbanı olduklarına göre, adada hem canlı bir edebi hayat hem de aktif bir tasavvuf hayatı olduğunu söylemek mümkündür (Kurnaz, 2007).

Bir tarikat silsilesinin araştırılması bulunduğu bölgenin hayatına dair ipuçları sunmaktadır. Kandiye'deki Halvetî tarikatının Muslihiddin kolu hakkında hem edebi kaynaklar hem de arşiv kaynakları birikmiştir. Adada 18. yüzyılda kurulmuş olan Halvetî tarikatının Muslihiddin kolu hakkındaki bazı kaynaklar ve yeni bulgular ışığında silsilenin Kandiye dönemindeki şeyhler ve Girit tasavvuf hayatına yansıttıkları münferit bir çalışma konusu olmayı hak etmiştir. Bu makalede ele alınan söz konusu silsilenin şeyhlerinin sahip oldukları divanlar, bir şeyhin hakkında yazılmış mesnevi, tekkenin vakfiye belgesi ve diğer arşiv kaynakları sayesinde Girit kültürel ve tasavvufi hayatını sergileyen kapsamlı bir yapbozun önemli bir parçasını tamamlamayı amaçlamaktadır.

Kandiye Dergâhı Kurucu Şeyhi: Çıkırıkçı Nakşî Mustafa (? - 1757)

Halvetî dergâhı– Muslihiddin kolu silsilesinin Kandiye'deki kurucu şeyhi Çıkırıkçı Şeyh Nakşî Mustafa'dır. Tabîbzâde Mehmed Şükrî Efendi'nin *Silsilenâme-i Süfîyye* isimli eserine göre (Usta, 2006) Şeyh Çıkırıkçı Mustafa'nın kendinden önceki silsilesi şöyledir:

Hazret-i Şeyh Pîr Muhammed Erzincanî
Tâceddin Seyyid İbrahim Kâmil Kayserî
Alâeddin Uşşakî
Yiğitbaşı Şeyh Ahmed Şemseddin Marmaravî
Eş-Şeyh el-Hâc İzzeddin Karamanî
Eş-Şeyh Ümmî Sinan İbrahim İslâmbolî
Mîr Ali Alemdâr et-Tekfurdağî
Alâeddin Ali Üsküpî
Habîb Efendi Tekfurdağî
Ubbâde-i Tekfurdağî
Mustafa Muslihuddin Nutkî Muslî Efendi Tekfurdağî
Muhammed Sirozî
Süleyman Efendi Selanikî
Abdülkâdir Belgradî
Hasan el-Pirizrinî
Mahmud bin Hasan el-Pirizrinî
Şeyh Abdullah Cankurtaran Gelibolî (1145)
İsmâil Ağa Gelibolî (1156)
Damadullah Üsküdârî (1196)
Çıkırıkçîzâde Şeyh Nakşî Mustafa Kandiye'î Şehit (1170)

Şeyh Çıkırıkçı Mustafa hakkında bilgi veren başlıca birincil kaynak Hilâlî Uzbek aile koleksiyonunda muhafaza edilen silsilename, Girit Kandiye Türk arşivlerindeki kadı sicili kaydı, türbesi hakkında arşiv kayıtları, basılmış birincil kaynaklar Şeyh Salacıoğlu Mustafa Celvetî'nin mesnevisi, Salacıoğlu Mustafa'nın müridi Hanyalı Nurî Osman'ın divanı, Halvetî şeyhi Giritli Hilâlî'nin divanı, ikincil kaynak olarak ise Ali Ekrem Erkal'ın Girit üçlemesi (2008c), (2008a), (2008b), Selami Şimşek'in *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü* (2014) isimli eserlerdir. Kandiye'deki Şeyh Çıkırıkçı Mustafa Dergâhı'nın silsilenamesi son postnişininin torunu Sökeli İbrahim Uzbek aracılığıyla Ali Ekrem Erkal'a (ö. 2010) ulaşmıştır. Erkal'ın

elindeki silsilename çevirisi ve orijinal silsilename belirli yerlerde farklılık göstermektedir. Erkal'ın çevirisine bir takım sözlü tarih kaynaklarının da eşlik etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Mübadele sonrası Girit'ten Söke'ye yerleşen bir aileye mensup olan Erkal, hayatı boyunca Girit ve Giritli Türklerin sosyal hayatı, kimlikleri ve inançları üzerine araştırmalar yapmış, başka sözlü tarih kaynaklarını da harmanlayarak bizlere yukarıda söz edilen üçlemeyi bırakmıştır. Köklerine olan ilgisi, *Girit'te Millî Taharrirler: Girit Fethi Tarihi* adlı yazma eserin müellifini araştırmasıyla başlamıştır. Çalışmalarının sonucunda eserin Üstâzâde Mehmet Yunus Bey'e ait olduğunu kanıtlamış, ardından bu eseri yayına hazırlayarak Girit tarihi üzerine yazdığı ilk cilt haline getirmiştir. Daha sonra *Fetihten Mübadeleye Kadar Girit Olayları* adlı eserini kaleme almış, üçlemenin son kitabı olarak ise *Geleneksel Kültürüyle Türk Girit'i* yazmıştır. Üçlemenin son kitabında, söz konusu silsilenamenin bir çevirisidir vardır. Bu silsilename 1504 yılına tarihlenen Şeyh Pîr Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddin Marmaravî ile başlamaktadır. Süleymaniye Kütüphanesindeki Revnakoğlu Koleksiyonunda CSR- Dosya 62 numarada kayıtlı evrakta Cemalettin Server Revnakoğlu'nun bizzat kendi el yazısı ile "Halifelerinden Giritli Çıkrıkçı Şeyh Mustafa Efendi hakkında Seyyid Kazım hulefasından Salacızaade Giritli Mustafa Efendi'nin divanında manzum ma'lûmat vardır" notu bulunmaktadır (Revnakoğlu, t.y.). Bunun yanı sıra kadı sicili ve vakfiye belgesi dahil arşiv kaynaklarından yararlanılmıştır. Söz konusu mesnevi bir hayal ürünü ya da edebi zevk için yazılmış bir metin değildir. Bilakis mesnevide kullanılan vali isimleri, müftünün Çıkrıkçı Mustafa'nın muhibbanı olması, nerede ne şekilde öldürüldüğü gibi bilgilerin arşiv belgeleri ile teyit edildiğinde mesnevinin tarihi bir belge olarak ele alınabilirliği artmıştır. İçindeki bilgiler bir hayal ürünü değildir çünkü bu vaka Kandiye kadı sicillerine de intikal etmiştir.

Tarihi bir belge niteliğinde ele aldığımız Salacıoğlu Mustafa Celvetî'nin mesnevisi "Der-Beyan-ı Şehâdet-i Çıkrıkçı Mustafa" (2000b) , 4 Ramazan 1170/23 Mayıs 1757 yılında Kandiye'deki Vezir Camii'ne yeni atanan bir kürsü şeyhi tarafından halkın kıskırtılması sonucu Çıkrıkçı Şeyh Nakşî Mustafa'nın linç edilerek öldürülmesini anlatmaktadır. Bu mesnevi aracılığıyla, Celvetî bir şeyh, Halvetî bir şeyhin şehâdetini dile getirmektedir. Halvetî ve Celvetî tarikatları, isimleri itibarıyla bir paradoksu barındırmakla birlikte aynı zamanda birbirini tamamlayan bir niteliğe sahiptir. Nitekim, bir dervişin belirli bir süre toplumdan uzaklaşarak halvete çekilmesi, bu süreçte kötü alışkanlıklarını terk edip erdemli bir hayat kazanma çabası, Halvetî yolunu temsil ederken; bu manevi olgunluğa eriştikten sonra toplumsal hayata geri dönmesi ise Celvetî yolunun temelini oluşturur. Bir başka deyişle, Halvetî meşrebine mensup Şeyh Mustafa, "halvet" (inziva) içinde şehit edilirken, "celvet" (topluma dönüş) anlayışını benimseyen Şeyh Salacıoğlu Mustafa, bu olayı bir mesnevi anlatısı aracılığıyla topluma mal etmiş ve cemiyetin hafızasında yer etmesini sağlamıştır. 1758 doğumlu olan Salacıoğlu Mustafa, olay gerçekleştiğinde henüz bir yaşında olduğu için hadiseye bizzat tanıklık etmemiştir; ancak metninde, yaşananları son derece canlı ve ayrıntılı bir biçimde aktarmaktadır. Eserde anlatıldığına göre, adaya bir kürsü şeyhi atanmış ve onun kıskırtmasıyla gelişen bir halk ayaklanması ile mutasavvıf şeyh saldırıya uğrayarak şehit edilmiştir.

Çıkrıkçı Mustafa, Vezir Çarşısı'nda çıkırık ustası olarak çalışırken gezginler ve Bektaşî dervişleri ile hasbihal etmiş, vakit geçirmiş ve onların vesilesiyle tasavvufa ilgi duymaya başlamıştı. Nihayetinde bir şeyhe intisap etmeye karar vererek İstanbul'a doğru yola çıktı. Üsküdar'da Feyzullah Efendi'nin müridi oldu. Erkal'ın paylaştığı Halvetî Silsilesinde on birinci sırasında yer alan isim "Ârif-i Billâh Feyzullah Üsküdârî" olarak kayıtlıdır. İslam mistisizminde (Tasavvuf) "Allah'ı bilen" veya "Allah'ın gizemini derinlemesine kavrayan" anlamına gelen bir terimdir. Bu terim, yüksek bir manevi aydınlanma seviyesine ulaşmış ve ilahi hakikatler hakkında derin bir anlayış geliştirmiş bir kişiyi ifade eder. *Silsilenâme-i Sûfiyye* isimli esere göre de Çıkrıkçı Mustafa'nın şeyhi İsmâil Ağa Gelibolî'nin Damadı Feyzullah Üsküdârî'dir ve vefat tarihi 1196'dır. *Sicill-i Osmanî* kayıtlarına göre, Çıkrıkçı Mustafa'nın intisap ettiği Feyzî Efendi, 1177'de vefat etmiş olup, Üsküdar'da hâcegân zümresine mensup bir sûfi olarak defnedilmiştir (1996, s. 527). Mesnevi dahil bütün kaynaklar, Çıkrıkçı Mustafa'nın Üsküdar'da bağlı olduğu

şeyhin Feyzullah Efendi olduğunu göstermektedir. İki kaynak vefat tarihini farklı bildirmiştir. Muhiddin Usta'nın çalışmasına göre, Çıkrıkçı Mustafa'nın Şeyhi Feyzullah Efendi'nin Şeyh Musa el-Pirizrini'den de hilafeti olmasına rağmen, kendisine Muslihiddin kolunun erkanı üzere irşat faaliyetinde bulunmuş ve o koldan hilafet vermiştir (2006).

Üsküdar'daki dergâhta bir süre kalıp tasavvufun inceliklerini öğrenen Çıkrıkçı Mustafa'yı şeyhi Şeyh Feyzî Efendi, Kudüs'e halife olarak tayin etmiştir. Fakat Çıkrıkçı Mustafa Kandiye'ye geri dönmek istemiştir. Bunun üzerine, şeyhinin ona orada şehitlik yolunun görüldüğünü öngörmesi üzerine bunu kabul etmiş ve Kandiye'ye dönerek, orada şehit olacağı güne kadar şeyhlik görevini yerine getirmiştir. Mesnevi anlatısına göre Çıkrıkçı Mustafa Üsküdar'dan hilafet alıp Kandiye'ye geldiğinde kısa zamanda çeşitli çevrelerce sevilmiş ve idari yönetim kademelerinden bile muhibbanları olmuştur. Örneğin, Kandiye müftüsü, valisi, kadısı ve askeri çevrelerin bir kısmı onun destekçileri idi. Kürsü şeyhi atanana kadar Kandiye'de Çıkrıkçı Şeyh ile ilgili herhangi bir problem yoktu. Mesneviye göre, kürsü şeyhi Ramazan ayına yakın bir dönemde Kandiye'ye geldi. Bu dönem, suhtevanın da halk ile yakın temas kurup dinin şer'i hükümlerini halka bildirme faaliyetleri içine girdiği döneme denk gelmektedir. Kürsü şeyhi, defterdarın da desteği ile kısa sürede halkı ve askerin bir kısmını yanına çekti. Mesnevi metnine göre, Çıkrıkçı Mustafa'yı Caferi mezhepli olmak, cehri ve kıyamda zikir yapmak yüzünden suçlamıştı (2000b, s. 45). Kadı sicillerindeki kayda göre ise Çıkrıkçı Mustafa tasavvufa meyiletmeden önce çok düzgün bir kişi iken tarikata intisap ettikten sonra doğru yoldan ayrılmıştır. Tasavvufa girdikten sonra hal ve tavırları azmış, şeriate karşı gelmeye başlamış, rablik ve ululuk iddiasına girmiş, Allah'ın kullarını saptırmış, peygamber üzerine iftira atıp ona küfretmiştir. Suçlama metni şu şekildedir:

“ahd-i karîbde vâcibü'l-inkâr ve'r-red münkirâtdan Çıkrıkçı Derviş Mustafa bin Ali nâm kimesne tarîk-i tasavvufa sâlik olmuşiken evzâ' ve etvârın azdırub şer'-i şerîfe mugâyir akvâl ve ef'âl ihdâs ve rubûbiyet ve ulûhiyyet iddi'âsıyla 'ibâdullâhı ıdlâl [...] da'vâsında olduğundan gayri sarâhaten iftirâi ale'r-rasûl ve sebb-i nebî eylediğini meclis-i şer'de şehâdet etmeleriyle şer'an halli lâzım gelmeğin...” (TAH.18/264-265).

Kürsü şeyhi ve kızgın kalabalık, bu suçlamalarla önce Kandiye kadısından ölüm ilamını aldı sonra da valiye 'buyuruldu' belgesini hazırlattı. Kadı ve vali bu duruma karşı çıkmaya çalıştılar ama başaramadılar. Bunun üzerine “Ol Aziz'i anda ber-dar etdiler cismini deryaya salıp atdılar” dizelerinden de anlaşılacağı gibi şeyh tekkesinden yaka paça alındı, iskele meydanında darağacına asıldı ve denize atıldı (2000b, s. 51). Kadı sicili kaydına göre ise “...Nâilî Abdullâh Paşa hafazallâhu 'ani'l-beliyya hazretlerinin fermân-ı şerîfleriyle cezâsı tertîb ve mahnûken izâle-i vücûd olduğu işbu mahalle kayd olundu fi târihi'l-mezbûr...” mahnuken yani boğazı sıkılarak, boğdurularak öldürüldü (TAH.18/264-265). Hilâlî Uzbek aile koleksiyonundaki silsilenameye göre ise Kandiye limanında Arap Kulesi önünde Çıkrıkçı Şeyh katledilip denize atılmıştır (Kandiye Halvetî Dergâhı Silsilenamesi- Hilâlî Uzbek Aile Koleksiyonu, Söke / Aydın):

“Müşârunileyh Eş-Şeyh Mustafa Nakşî Baba Hazretleri tarîkat-ı 'aliyyenin küşâd-ı içün ibtidâ Kandiye'de i'lâ-yı kelimetullâhi te'âlâ eyledikten postnişin-i irşâd-ı feyz olduğu hâlde bin yüz yetmiş târihinde erbâb-ı nifâk tuğyânda bir pelîd-i muta'assıb suhtenin izlâl ve iğfâli üzerine mücerred zikr-i cehri eylemesinden dolayı tarîkat-i aliyyenin lezâiz-i rûhânîyesinden bî-behre ve bî-haber bulunan bazı cühelâ ittifâken Şeyh-i müşârunileyhi Kandiye limânında Arab kulesi pişgâhında kâin iskelede telef ederek deryâyâ ilkâ eyledikleri ve müşârunileyhin bu vesîle ile makâm-ı 'âlîleri meydânda olmayub ber vech-i muharrer ol aralık hâlisen li-vechillah teceru'-ı zülâl-ı şehâdetle dehr ü künküre-i mele-i a'lâ oldukları ma'lûm-ı has ve 'âmme kaddesallâhu te'âlâ sirrahu'l-azîz efâze aleynâ birrehu amîn sümme ve sümme amîn.”

Şeyhin ölümüne karar verme sürecinde adadaki vali, kadı, defterdar, müftü, yeniçeri ağası gibi aktörlerin aktif rol aldığı, aydınlatılması gereken bir vakadır ve başka bir çalışmanın konusudur. Onun ölümü, dönemin kültürel ve manevi çatışmalarını simgeleyen bir olay niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu hikâye dönemin dinî otoritelerinin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Özetle, Çıkrıkçı Mustafa'nın Kandiye'de devam ettirdiği Halvetîyenin Muslihiddin kolu, silsilesi ve kale içi Osmanlı hayatının işleyişi için fikir vermektedir.

Bu vaka sadece mesnevi anlatısına ve kadı siciline yansımakla kalmamış, silsilenamede de değinilmiştir. Silsilenameye göre Çıkrıkçı Mustafa'nın şeyhi Feyzî Efendi on birinci sıradadır. Çıkrıkçı Mustafa'nın onun halifesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, silsilenin on ikinci sırasında yer alması beklenir. Ancak Erkal'ın transkribe ederek kitabında paylaştığı silsilename kaydında on ikinci sırada yazılı isim şu şekildedir: "Ârif-i Billâh Eş-Şehîd-i Fîsebilillâh Girîdî Kandiyyevî (İlk Halvetî Şeyhi)". Arapça bir terim olup "Allah rızası için" veya "Allah yolunda" anlamına gelir. Burada açık bir şekilde isim verilmemekle birlikte, unvan ve sıfatlar, bu kişinin Kandiye'deki ilk Halvetî şeyhi olduğunu ve Allah yolunda şehit edildiğini göstermektedir. Bu bilgiler, bu kişinin kesinlikle Çıkrıkçı Mustafa olduğunu kanıtlamaktadır, ancak isminin açıkça yazılmamış olması dikkat çekicidir. İlginçtir ki, silsilenin on üçüncü sırasında yer alan isim de şu şekildedir: "Şeyh Mustafa Nakşî Baba (H.1170/M.1756)". Ali Ekrem Erkal'a göre, on ikinci sıradaki isim yerine, on üçüncü sıradaki şahsın Girit'teki Halvetî dergâhının ilk postnişini olması daha makul görünmektedir (2008b). Bu ihtimal oldukça güçlüdür. Ancak yine de bir silsilename belgesinde aynı kişi için iki farklı satır ayrılması yaygın bir durum değildir. Hilâlî Uzbek aile koleksiyonundaki silsilenameye göre ise böyle bir karışıklık yoktur. Farklı olarak, silsilename iki hanım ile sonlanmaktadır. Silsilenamelerde dergâhta hizmet eden hanımların isimlerinin kullanılması sıradışı bir durumdur ve konu olarak ayrı bir çalışmayı hak etmektedir.

Bazı arşiv belgeleri ve Çıkrıkçı Mustafa'ya ait bir güfte kaydına göre karşımıza çıkan ilginç bir durum da Halvetî silsilesine dahil ve Kandiye'deki Halvetî dergâhının ilk postnişini olan Şeyh Çıkrıkçı Nakşî Mustafa'nın çeşitli kaynaklarda bir Nakşibendî şeyhi olarak anılmasıdır. Nakşî mahlasını kullanan Mustafa, Çıkrıkçı Şeyh lakabıyla tanınmaktaydı. Vezir Çarşısı'nda çıkrıkçılık yapmaktaydı. 'Nakşî' lakabı bazı soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Halvetî tarikatına mensup olması, Bektaşî tarikatıyla da temasının bulunması ve hikâyesinin bir Celvetî şeyhi tarafından kaleme alınmış olması göz önünde bulundurulduğunda, onun Nakşibendî tarikatına mensup olması pek mümkün görünmemektedir. Ancak, 21 Rebiü'l-ahir 1274/1857 tarihli bir arşiv belgesi, bir depremde zarar gören ve onarım sürecine giren Çıkrıkçı Mustafa Baba Türbesi hakkında şu ifadeyle başlamaktadır: "*Kandiye'de Hünkâr Mahallesi'nde kâin tarikat-ı alîyye-i Nakşibendîyye'den Çıkrıkçı Mustafa Baba türbesinin yirmi seneden beri hasbîce türbedârı bulunub hizmetini edâ ve meşrûtası olan menzilde..*" (BOA A.Mkt.Um.300-84). Söz konusu belgenin, Çıkrıkçı Mustafa'nın vefatından tam 104 yıl sonra, onun Nakşibendî tarikatına mensup olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir. Dahası, Çıkrıkçı Nakşî Mustafa'ya ait günümüze ulaşan tek gazelin (Aydın, 2009a, s. 53) Mevlevî tarikatına mensup olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarındaki en önemli bestekârlarından biri kabul edilen Dede Efendi tarafından bestelendiğini göstermektedir. Görünüşe göre, Dede Efendi Çıkrıkçı Mustafa'nın gazelinin bir müzik eserine dönüştürerek onu musiki dünyasına kazandırmıştır. Bu bestenin paylaşıldığı internet sitesinde, "Nûr-i Fahr-i Âleme Bir Zerre Olmaz Âfitâb" adlı eserin Çıkrıkçı Şeyh Mustafa Efendi el-Nakşibendî ismiyle anılan bir şahsa ait olduğu ifade edilmektedir (Dil Beyti, t.y.). Bir başka önemli detay ise Girit'in 18. yüzyılının en önemli entelektüellerinden olan ve çok kapsamlı bir divana sahip olan Hanyalı Nuri Osman Çıkrıkçı Mustafa için "Nakşî" başlığı ile madde oluşturmuştur. Aydın ise açıklama kısmında "Nakşî mahlasını kullanan şair, Çıkrıkçı Şeyh lakabıyla anılan Kandiye'li Mustafa Efendi'dir" ifadesini kullanmıştır (2009b, s. 120). Bu durum, Çıkrıkçı Mustafa'nın tarikat aidiyeti konusunda yeni tartışmaları gündeme getirmektedir.

Bunun birkaç sebebi olabilir. İlk olarak, eğer Çıkrıkçı Mustafa Baba Türbesi, Nakşibendî tarikatı tarafından sahiplenilmiş ve bakımı üstlenilmişse, bu durum, vefat etmiş olan mutasavvıfın

Nakşibendî olarak anılmasına yol açmış olabilir. Bu ihtimal oldukça muhtemeldir; zira Zilhicce 1216 (Nisan 1802) tarihli bir vakıf kaydı, Kandiye Valisi Derviş Abdullah Paşa'nın, Ağa Balta Camii Mahallesi'nde bir arazi ve tekkeyi (belirli bir tekke belirtilmese de) Nakşibendî tarikatı için vakfettiğini göstermektedir (IRCICA, 2017, s. v). Bu tekke, Kandiye Valisi Derviş Abdullah Paşa tarafından vakfedilmiş olup, adada Nakşibendîliğin yayılmasını ve kurumsallaşmasını destekleyen önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Şimşek, 2014, s. 163). Çıkrıkçı Mustafa'nın şeyhlik vazifesini evinde mi, çarşıdaki dükkanında mı yoksa mğnferit bir tekke binasında mı yürüttüğü bilinmemekle beraber, sonraki sayfalarda tartışılacağı üzere, Çıkrıkçı Mustafa'nın halifesinin halifesi Ahmed Hilâlî Efendi, bu silsilenin şehir bânisi olarak anılmaktadır ve 1806 yılında bir evini tekke olarak vakfetmiştir. Ve silsileyi devam ettiren de bu ailenin mensupları ve kurdukları ilişkilerdir.

Girit'te Nakşibendî tarikatının varlığına dair en erken kanıt, Salacıoğlu Mustafa'nın bir tarih manzumesinde kayıt altına alınmıştır. Bu kayda göre, halk arasında Rahmî adıyla bilinen Hacı Molla Efendi, Kandiye'de doğmuş ve 18. yüzyılın sonlarına doğru vefat etmiştir (2000a, s. 122). Ayrıca, Hanyalı Nurî Osman'ın divanı da 19. yüzyılın başlarında Girit'te Nakşibendî şeyhlerinin bulunduğu göstermektedir (2009b, s. 1148). Şimşek'in aktardığına göre, Balta Camii Şerifi Mahallesi'nde Nakşibendî tarikatına ait bir tekke bulunmaktaydı. Buna ek olarak, 1288 / 1871 yılı civarında, Yeni Camii Mahallesi'nde bir Nakşî zaviyesi faaliyet göstermekteydi ve bünyesinde bir mektep de bulunmaktaydı. Ayrıca, Kandiye Kalesi içinde Şeyh Ali Sırrı Efendi'ye ait bir Nakşibendî dergâhı yer almaktaydı. 18. yüzyılda Hanyalı Nurî Osman'ın divanında bahsettiği Nakşibendî Zühdi Şeyh Ali Efendi aynı zamanda hattattır ve Şevval 1227 /Ekim-Kasım 1812 tarihinde vefat etmiştir (2014, s. 162). Şimşek'in kitabında değindiği, Adalet Çakır'ın C. Server Revnakoğlu Arşivi'ne dayanarak verdiği bilgiye göre Resmo'da bir Nakşî Tekkesi olup, XIX. yüzyılda burada aynı zamanda hattat olan İsmail Hakkı Efendi şeyhlik yapmıştır (Çakır'dan aktaran Şimşek, 2014). İlginçtir ki, Çıkrıkçı Mustafa'nın şehâdetinin anlatıldığı mesnevinin yeni keşfedilmiş Konya Koyunoğlu müzesi kütüphanesi nüshasında Eş-şeyh İsmail Hakkı Nakşibendî isimli kişinin mührünün olduğu tespit ettik. Bu mührü göre Resmo'da Nakşibendî şeyhi olan hattat İsmail Hakkı Efendi'nin Çıkrıkçı Mustafa'nın şehâdetinin kaleme alındığı mesnevisinin ya sahibi ya da müstensihidir. Salacıoğlu Mustafa bu mesneviyi 19. yüzyılın başlarında yazmıştır. Görülüyor ki, bu eser aynı yüzyıl içerisinde aynı adada bir Nakşibendî şeyhi tarafından benimsenmiş, dolayısıyla sahiplenilmiş ya da istinsah edilmiştir. Bu bilgiler ışığında, Çıkrıkçı Mustafa'nın vefatından sonra Kandiye'de aktif bir Nakşibendî yapılanmasının mevcut olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bütün bu bilgilerin ışığında akla yatkın olan bir diğer ihtimal ise Çıkrıkçı Mustafa'nın 'Nakşî' lakabının sebebinin zanaatında usta olmasıdır. Onun mesleği, bu lakabı oldukça iyi açıklamaktadır. Çıkrıkçı Mustafa, Kandiye'deki Vezir Çarşısı'nda çıkrıkçılık yapmaktaydı. Ürettiği nesneler arasında ayrıntılı oymalarla süslenmiş rahleler, çıkrıklar, beşikler ve sandalyeler bulunması doğaldır. Ahşap, ana malzeme olarak kullanılırken, çıkrık yapımı büyük bir ustalık ve detaylı işçilik gerektirmekteydi. Özellikle bazı çıkrıkların ince işçilikle oyulmuş süslemelerle bezendiği, estetik bir değer kazandığı ve zanaatkârın maharetini yansıttığı bilinmektedir. Dolayısıyla, Nakşî kelimesi nakşetmek fiilinden türeyen sıfat hâli olup, genellikle nakkaş yani ince süsleme ve bezeme sanatıyla uğraşan bir sanatkârı ifade etmektedir. Bu bağlamda, Çıkrıkçı Mustafa'nın lakabı, onun sanatsal yeteneğini ve özellikle ahşap süsleme konusundaki ustalığını yansıtmış olabilir. Nakşibendîliğin etkisinin adada artmaya başladığı 19. yüzyılda, eski tekkenin artık bir Nakşibendî dergâhı olarak kullanılma ihtimali de göz önünde bulundurulduğunda, bu unvanın zamanla Nakşibendî tarikatına mensubiyeti ifade eden bir anlam kazandığı muhtemeldir. Bunların hepsinin dışında, Çıkrıkçı Mustafa'nın bir şekilde Halvetî hilafetinin yanı sıra Nakşibendî tarikatından da icazet almış olabilir. Özetle, günümüze ulaşan silsilelerin ve mesnevinin işaret ettiği gibi Çıkrıkçı Nakşî Mustafa bir Halvetî şeyhidir. Bazı evraklarda Nakşibendî şeyhi olarak ifade edilmesinin sebebi, türbesinin daha sonradan Nakşibendîler tarafından sahip çıkılması, aslında mesleki bir unvan olan Nakşî'nin yarım asır sonra

Nakşibendilik tarikatı ile bağdaştırılması ya da Çıkrıkçı Mustafa'nın bir şekilde Nakşibendiyye'den de hilafetinin olması olabilir.

Şeyh Çıkrıkçı Mustafa'nın türbesine dair yürüttüğüm arşiv çalışmaları sırasında, bu yapıya ilişkin çeşitli gelişmeleri takip etme imkânı buldum. Türbeye dair ilk kayıt 1268 (1851-1852) yılına aittir (BOA, A. MKT. DV. 45/17, 2). Bu belgeden, dönemin padişahı Sultan Abdülmecid'in 1266 (1849-1850) yılında Girit adasını ziyaret ettiği ve bu sırada türbedar Hâce Fatma Hatun'un bizzat padişaha bir arzuhal sunarak türbenin tamiri için talepte bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak aradan dört ay geçmesine rağmen bu başvuruya dair bir geri dönüş olmamıştır. Bunun üzerine 1267 (1850-1851) yılında Hacı Ali Efendi, bizzat padişahın huzuruna çıkarak hem Çıkrıkçı Nakşî Mustafa'nın türbesinin hem de şeyhliğini yaptığı tekkenin tamiri için destek istemiştir (BOA, A. MKT. UM. 297/74, 1). Tekkenin bir vakfı bulunmadığını belirten Hacı Ali Efendi'ye padişah iltifat göstermiş ve kendisine 1.500 kuruşluk bir yol harçlığı verilmesini emretmiştir. Aynı zamanda tekkede bir keşif yapılmasını da buyurmuştur. Aynı yıl gerçekleştirilen bu keşif, türbenin tamiri için yaklaşık 5.000 kuruş gerektiğini ortaya koymuştur. Ancak tekkenin vakfı bulunmadığından bu yapı ne tekke ne de zaviye statüsünde değerlendirilmiş ve onarım sorumluluğunun Girit'teki yerel makamlara ait olduğuna karar verilmiştir (BOA, A. MKT. UM. 62/96, 1).

Bu girişimden bir sonuç alınamaması üzerine, 1268 tarihli bir belgede, yaklaşık yirmi yıldır türbenin türbedarlığını yapan Hâce Fatma Hatun'un, son on yıl boyunca daha önce devletten tahsis edilen yıllık 22,5 kile buğday yardımını alamadığını belirterek bu tahsisatın yeniden verilmesini talep ettiği görülmektedir. Aynı zamanda türbenin tamiri için gereken 6.000 kuruşluk masrafin karşılanmasını da istemiştir. Bu talebini iletmek üzere bizzat İstanbul'a gitmiştir (BOA, A. MKT. DV. 45/17, 2).

Bu konuya dair daha sonra ulaştığım belgeler 1274 (1857-1858) tarihini taşımaktadır. Bu belgede, Hünkâr Mahallesi'nde bulunan ve Nakşibendî tarikatına mensup olan Çıkrıkçı Mustafa Baba Türbesi'nde yirmi yıl boyunca gönüllü olarak hizmet eden türbedarın hem yapının bakımı ve gözetiminden hem de kendisine tahsis edilmiş evde ikametden sorumlu olduğu belirtilmektedir. Padişahın emriyle daha önce yapılan bir keşifte, türbedarın sunduğu arzuhal üzerine türbe ve evin tamiri için 6.000 kuruş gerektiği tespit edilmişken, sonrasında bir deprem sebebiyle yapının tamamen yıkıldığı ve yeniden inşasının talep edildiği anlaşılmaktadır. Bu konu yeniden Hacı Ali Efendi tarafından padişah divanına arz edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda türbeye ya da türbedarın ikamet ettiği eve ait herhangi bir vakıf kaydına rastlanmamıştır. Bu nedenle devlet hazinesinden herhangi bir tahsisat yapılamayacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, yapının uzun zamandır mevcudiyetini koruduğu ve daha önceki keşifte 6.000 kuruşluk bir tamir masrafı tespit edildiği dikkate alınarak, türbenin kim tarafından yaptırıldığı ve bugüne kadar kimler tarafından muhafaza edildiğine dair ayrıntılı bir tahkikat yapılması padişah tarafından emredilmiştir (BOA, A. MKT. UM. 300/84; BOA, I. DH. 389/25734, 1; BOA, A. MKT. UM. 297/74, 1).

Bu konuya dair son belge üzerinde tarih bulunmamakla birlikte, keşif işlemini gerçekleştiren görevlinin mühründe 1272 (1856) tarihi yer almaktadır. Diğer belgelerle birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu keşif defterinin muhtemelen 1275-1276 (1858-1859) yıllarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu kayda göre, depremde yıkılan türbe için yeni bir keşif yapılması emredilmiş, kapsamlı bir değerlendirme sonucu yapının tamamen yıkılarak yeniden inşası için gerekli maliyetin toplam 53.566 kuruş olduğu tespit edilmiştir (BOA, Evkaf defterleri, EV. d. 39651/2). Her ne kadar 1221 (1806) yılında bu tekkeye ait bir vakfın kurulduğu bilinmekteyse de 1250'li yıllarda Hâce Fatma Hatun resmi bir vakfa bağlı olmadan türbedarlık görevini sürdürmüştür. 1266 yılından itibaren üst makamlara tamir talepleri iletilmiş, ancak depremin verdiği büyük zarar nedeniyle yapı iyice harap olmuş ve 19. yüzyılın sonlarına kadar ciddi bir onarımdan geçmemiştir.

Vezir çarşısında çıkırcılık mesleği ile meşgul olan ‘Nakşî’ lakaplı Şeyh Çıkırcı Mustafa, Girit Kandiye’de Halvetî tarikatının Muslihiddin kolunu kurmuştur. Hilâlî Uzbek ailesine ait birincil kaynak niteliğindeki orijinal silsilename (Hilâlî Uzbek Aile Koleksiyonu) ve mesnevi anlatısı (2000b) bu anlamda sarıh kaynaklardır. Şeyh Çıkırcı Nakşî Mustafa hem halk hem yeniçeri hem de çeşitli yönetici zümreler (müftü Mustafa Efendi, vali Nailî Abdullah Paşa ve Kâmil Ahmed Paşa, kadı Nazif Ali Efendi) tarafından desteklenmiş, fakat bazı güç dengelerinin değişmesi sonucunda (kayıt eksikliği sebebiyle ismini tespit edemediğimiz yeni atanan kürsü şeyhi ve yeni atanan defterdar Ahmed Efendi)- ki bu başka bir çalışmanın konusudur – öldürülmüştür. Kandiye’de başlattığı Halvetî silsilesi Aydın/Söke’de cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Tekkesinin nerede olduğu bilinmemekle beraber, türbesinin onarımı ile ilgili çokça belgeye rastlanmıştır. Bir vakfiyesi olmadan, devletten aldığı buğday desteği ile Hacı Fatma Hatun isimli kişinin bu türbenin uzun yıllar türbedarlığını yapmıştır. Yine aynı türbe için Giritli Hacı Ali isimli kişi ve yukarıda bahsedilen Hacı Fatma Hatun bizzat padişahatın 1267-1276 yılları arasında çeşitli yazışmalar ve ziyaretler üzerinden türbenin onarımı için maddi destek talep etmişlerdir. 1276 yıllarına rastlayan bir keşif defteri kaydı ise bu türbe ile ilgili ulaşabildiğimiz son kayıttır.

1757-1913 yılları arası Kandiye Halvetî Tarikatı Silsilesi

Şeyh Çıkırcı Mustafa’dan sonra silsilenamedeki on dördüncü Şeyh, Hüseyin Hüsnü Baba (H. 1204 / M. 1789) olarak karşımıza çıkmaktadır; kendisi, Kandiye’nin jandarma komutanıdır. Hüseyin Hüsnü Baba, Şeyh Çıkırcı Nakşî Mustafa’nın halifesi olmuş ve nihayetinde bu görevi devralmıştır. Hilâlî Baba’nın divanından bir beyitte, Şeyh Çıkırcı Mustafa’nın halifeliği Hüsnü Baba’ya verdiğini doğrulamaktadır (Bilgi, 2019, s. 35). Ancak "jandarma komutanı" ifadesinin kullanılması dikkat çekicidir, çünkü 'jandarma' kelimesi, on sekizinci yüzyılın ortalarında Osmanlı idari dilinde henüz yer almıyordu. Bu teşkilat, Tanzimat sonrası on dokuzuncu yüzyılda resmen kurulmuştur. Modern anlamdaki "jandarma" terimi, on sekizinci yüzyılda yeniçeri veya subaşına karşılık geliyordu. Bu durum, silsilenamede sonradan eklemeler yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu, aynı zamanda Çıkırcı Mustafa’nın öldürülmesindeki askeri bölünmeyi de hatırlatmaktadır. Çıkırcı Mustafa’nın ardından bu göreve yükselen Hüseyin Hüsnü Baba eğer bir yeniçeri kademesinde görevli idiyse, isyan sonrasında Çıkırcı Mustafa’nın taraftarlarıyla aynı askeri gruptan olduğu söylenebilir.

Silsiledeki on beşinci kişi Şeyh El Hac Ahmed Hilâlî Baba’nın (1221 /1806) bir divanı vardır ve Kandiye’deki ‘şehir’ tekkesinin kurucusudur. Bu tekke, "Hora Tekke"si olarak adlandırılmaktadır (Erkal, 2008b, ss. 279-282). Yunanca "χώρα" (*chora*) kelimesi tarihsel veya coğrafi bağlamlarda, "ana kara" veya "toprak" anlamına gelir. Ada coğrafyasında ise genellikle adanın ana kasabası veya merkezi anlamında kullanılır. Ahmed Hilâlî Efendi’nin şehir tekkesinin bânisi olarak bahsedilmesi, Şeyh Çıkırcı Mustafa’nın irşat faaliyetini yürüttüğü tekkesinin akıbeti hakkında sorular doğurmaktadır. Öncelikle, Çıkırcı Mustafa irşat faaliyetini Kandiye’nin merkezinde yürütmüştür. Kaynaklarda yer alan bilgiye göre Çıkırcı Mustafa Balta(lar) Mahallesinde oturuyordu. Vezir çarşısında yani Fazıl Ahmed Paşa/Vezir Mahallesinde ise çalışmaktaydı. Vefatı 104 yıl sonraki türbe kaydına göre türbesi Hünkâr Mahallesinde idi. Bu durumda tekkesini Hünkâr Mahallesinde olduğunu söylemek mümkündür. Fakat, şeyhlerin, kendi evlerini tekke olarak kullanma geleneği de yaygın bir uygulamadır ve bu uygulama bazı vakıf kayıtlarında belgelenmiştir. Örneğin, Kandiye’de iki ayrı vakada, Kâdirî şeyhleri evlerini tekke veya zaviye olarak bağışlamışlardır (IRCICA, 2017, s. v). Bağışladıktan sonra evin bir bölümünde yaşamaya devam etmeleri de olasıdır. Mesnevideki anlatı ve Kandiye halkının bir kesiminin ve adanın önemli idarecilerinin Çıkırcı Mustafa’ya duyduğu yoğun sevgi göz önünde bulundurulduğunda, Çıkırcı Mustafa’nın manevi rehberi olduğu Kandiye’nin ister evinde ister dükkanında ister başka bir binada olsun, şehrin merkezinde faaliyet gösterdiği gerçektir.

Çıkırcı Mustafa’nın halifesinin halifesi olan Ahmed Hilâlî Baba da önceki halife gibi bir yeniçeri idi ve Kandiye merkezinde sur içi bölgesinde Fazıl Ahmed Paşa/Vezir Mahallesinde yeni bir

tekke hizmete sokmuştur. Söke/Aydın'daki Uzbek Köşkü'nde yer alan bilgilere göre, Hilâlî Baba şehir tekkesini Vezir Mahallesi'nde kurmuştur. Vakfiye belgesine göre de Fazıl Ahmed Paşa Mahallesi'nde kurmuştur. İkisi de aynı mahalledir. Çıkrıkçı Mustafa'nın şehâdetinin ardından iki olasılık ortaya çıkmıştır; Hünkâr Mahallesi'ndeki tekkesi ya yıkılmıştır ya da varlığını sürdürmüştür. Ancak her iki olasılıkta da en olası senaryo şu şekildedir: Çıkrıkçı Mustafa'nın şehirde şeyh olarak hizmet ettiği yer artık aktif değildi ve yaklaşık elli yıl içinde, Ahmed Hilâlî Baba şehirde yeni bir dergâh inşa etmişti.

Ahmed Hilâlî Baba'nın şehirde bir dergâh inşa ettiği gerçeği, onun divanında geçen "bu halveti kurduk" ifadesiyle de doğrulanmaktadır (Bilgi, 2019, s. 10). Bu mahalle, aslında Çıkrıkçı Mustafa'nın zanaatkar olarak çalıştığı Vezir Çarşısı'nın olduğu yerdir. Ahmed Hilâlî Baba'nın yeni bir dergâh inşa ettiği veya hizmete başlattığı gerçeği yeni keşfettiğimiz bir belge ile de kanıtlanabiliyor. El-Hâc Ahmed Hilâlî Baba Efendi'nin 13 Muharrem 1221/2 Nisan 1806 tarihinde yani vefat ettiği yılda hazırlanan dergah vakfiyesine göre, vakfiye mütevellisi Nakîbü'l-Eşrâf olan Es-Seyyid İsmail Efendi bin El-Hâc Yunus Efendi ve Kandiye kadısı Seyyid Derviş Ali bin İsmail Efendi huzurunda iki evini vakfetmiştir. Bu belgeye göre, kendisine miras olarak intikal etmiş olan bir evi Halvetîyye tarikatı dervişlerine tekke olması için bağışlamıştır. Ve yine en değerli mülklerinden biri olan bir evi de kiraya verilmek ve dergahın giderlerinin karşılanması, eğer artarsa da paranın dergahın şeyhinin tasarrufunda olması şartıyla vakfetmiştir. Vefat edinceye kadar kendisi bu tekkede şeyhlik yapacaktır. Ahmed Hilâlî Baba için Fazıl Ahmed Paşa Mahallesi sakini ifadesi kullanılmıştır. Vakfettiği evler de vakfiyedeki tarife göre kendi menziline yani yaşadığı eve yakındır. Bu mahalle çeşitli kaynaklarda Vezir Mahallesi adı ile de anılmaktadır çünkü burası Vezir Fazıl Ahmed Paşa Camii'nin olduğu mahalledir. Çıkrıkçı Şeyh Mustafa'nın zanaatını icra ettiği Vezir çarşısı da bu caminin etrafında konuşlanmıştır. Hatta ilginçtir ki bugün hala eski çarşının olduğu bölgede 'Tsikritzi' adında bir sokak bulunmaktadır. Şimdi kafeteryaların olduğu 'Tsikritzi' sokağının kadim bir çıkrıkçılar çarşısı olma ihtimali çok kuvvetlidir. Vakıf şartlarından bir diğeri de şudur: Eğer Ahmed Hilâlî Baba'nın halifelerinin bir sebepten sonu gelirse, şeyhi Hüseyin Efendi hazretlerinin yolundan gelen, hak sahibi olan halifelerinden biri bu mülkü yönetmek ve şeyhlik makamına geçmek üzere sahiplenerek yönetimi ele alacaktır, eğer onun da nesli tükenirse, Üsküdarlı Şeyh Feyzî Efendi hazretlerinin hak sahibi olan halifelerinden biri bu görevi üstlenecektir. Eğer onların da nesli tükenirse, Şeyh Feyzî Efendi hazretlerinin şeyhi olup Gelibolu'da medfun bulunan Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin yolundan gelen halifelerden biri bu mülkü yönetmek ve şeyhlik yapmak üzere sahiplenerek yönetimi ele alacaktır. Eğer onların da nesli tükenirse, Halvetîyye tarikatından Yiğitbaşı Ahmed Efendi hazretlerinin yolundan gelen, en uygun ve en hak sahibi olan halifelerinden biri bu mülkü yönetmek ve şeyhlik yapmak üzere sahiplenerek vakıf şartlarına riayet edecektir (*Süleymaniye Ktp. no.692, 1221*). Orijinal metin ise şöyledir :

“...Fâzıl Ahmed Paşa Mahallesi sükkânından sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât râğîbü'l-müberrât 'umdetü'l-meşâyihîni'l-kirâm Eş-Şeyh El-hâc Ahmed Baba Efendi bin el-Hâc Ali meclis-i şer'-i şâmihü'l-imâd ve mahfil-i dîn-i münîf-i râsihü'l-evtâdda gelüb vakf-ı atıyyü'l-beyâna li-eclî't-tescîl ve'l-itmâm emri'l-ber ve'l-tekmîl mütevellî nasb eylediği fahru's-sâdâti'l-kirâm nakîbü'l-eşrâf Es-seyyid İsmâ'il Efendi ibn-i El-hâc Yunus Efendi mahzarında tasarrufât-ı kavliye ve teberru'ât-ı fi'lîyesi sahîh olduğu hâlde ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î idüb berâtı sudûruna değin.... üç bâb fevkânî oda ve hayât ve zîrinde semâ'-hâne ve bir bâb tahtânî kahve odası ve iki 'aded memşâ ve bi'r-i mâ ve havlıyı müştemil mülk menzilimi cümle tevâbi' ve levâhiki ve kâffe-i menâfi' ve mürâfıkıyla hâlisen li-vechi rabbi'l-'âlemîn mülkümünden ihrâç ve ifrâz ve tarîk-i Halvetîyye fukarâsına tekye olmak üzere... beş bâb fevkânî oda ve üç bâb tahtânî oda ve bir bâb mahzen ve iki 'aded memşâ ve kuyu havzı ve havlıyı müştemil mülk menzilimi dahi cümle tevâbi' ve levâhiki ve kâffe-i hukûk ve mürâfıkıyla hasbeten lillâhi'l-melikü's-samed vakf-ı sahîh-i mü'ebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs-i sarîh ile habs idüb şol şart eyledim ki.....

hulefâlarım münkariz olursa şeyhim şeyh Hüseyin Efendi hazretlerinin yolundan gelen hulefâlarının istihkâklısı olan hulefâsının birisi zabt eyleyüb şeyh ve mütevellî ola ba'de'l-inkirâz Üsküdârî Eş-şeyh Feyzî Efendi hazretlerinin istihkâkı olan hulefâsından biri zabt ve tasarruf eyleye ba'de'l-inkirâz mûmâileyh eş-şeyh Feyzî Efendi hazretlerinin şeyhi Gelibolu'da medfûn Şeyh İsmâ'il Efendi hazretleri yolundan gelen hulefâsının biri zabt ve tasarruf eyleye ba'de'l-inkirâz tarîk-i Halvetîyye'den Yiğitbaşı Ahmed Efendi hazretleri yolundan gelen hulefâsının eslah ve ehakkı olan hulefâlarından biri zabt ve tasarruf eyleyüb şart-ı vâkıfa ri'âyet eyleyeler..."

Şeyh Çıkrıkçı Mustafa'nın Kandiye'de kurmuş olduğu Halvetî-Muslihiddin tarikatına ait ilk vakıf kaydı 1806 yılına yani Çıkrıkçı Mustafa'nın vefatından 50 yıl sonraya tarihlenmektedir. Onun şehâdetinden sonra Hüseyin Hüsnü Efendi'nin ve hayatının son yılında kendi evini tekke olarak bağışlayana kadar tarikat dergahının şehir bânîsi olarak anılan Ahmed Hilâlî Baba'nın şeyhlik görevlerini nerede yerine getirdiklerini tam olarak bilmiyoruz. Hayatının son yılında bile olmuş olsa, Ahmed Hilâlî Baba'nın sağlam temeller üzerine bir tekke faaliyete soktuğu bir gerçektir. Ahmed Hilâlî Baba'dan sonra, Girit Halvetî Tarikatı'ndaki manevi rehberlik görevi kendi soyundan aile nesebi ile devam etti ve 1789'dan 1946'ya kadar ardışık nesiller boyunca sürdü. Bu pozisyonu son olarak 1975'te Söke'de vefat eden Ahmet Hilâlî Uzbek üstlendi.

Ahmed Hilâlî Baba'nın hali hazırda transkribe edilmiş olan divanı, Kandiye'deki Halvetî dergâhı hakkında bazı detayları doğrulayan kaynaklardan biridir. Ahmed Hilâlî Baba'nın, valiliği sona ermiş ve hakka göçmüş olmasına rağmen Nailî Abdullah Paşa için bir methiye yazdığı da görülmektedir (2019, s. 2). Ayrıca, Ahmed Hilâlî Baba'nın müşidinden aldığı icazet tarihi 1196/1781-1782 olup, müşidinin vefatından sonra postu devraldığı tarih 1204/1789-1790'dır. Betül Kevser Hanım'ın çalışmasında Hüsnü Baba'nın vefatı 1824-25 olarak verilmiş olsa da bu tarih 1204 yılı ile 1240 yılı arasında bir karışıklık olduğu için hatalıdır (2019, s. 3). Silsilenamede de Hüsnü Baba'nın vefat tarihi 1204 yılı olarak verilmektedir. Diğer bir deyişle, Ahmed Hilâlî Baba 1781-1806 yılları arasında 25 yıl boyunca şeyhlik yapmıştır. Divanda geçen bir beyte göre, Ahmed Hilâlî Baba, Hüsnü Baba'ya 30 yıl bağlı kalmıştır (2019, s. 5). 1781 yılında icazet aldığına ve Hüsnü Baba'nın 1789 yılında vefat ettiğine göre, Ahmed Hilâlî Baba, müşidinin dergâhında 22 yıl derviş olarak kalmış, sonrasında ise 8 yıl boyunca icazetli bir halife olarak görev yapmıştır. Ahmed Hilâlî Baba, divanında Çıkrıkçı Nakşî Mustafa'dan itibaren gelen silsileyi kendi beyitleri ile şu şekilde açıklamıştır (2019, s. 172):

“Nakşî Sultândan hilâfet Hüsni Sultâna
Ana nakl etdi nûru'llâh tecellîler kemâl ile
Anıñ nûr-ı cemâlınden tesellî buldu 'âlemler
Ne münkir var münâfık yok hezârı doldu imânla
Hidâyet oldu Hâkdan kim münîb olduk biz ol zâta
Muhabbet bulduk ol yüzden tamâm otuz sene bile”

Ahmed Hilâlî Baba, divanında ehl-i sünnet olduğunu “Biz muhabbet kuluyuz 'Alî Muhammed ümmeti Ehl-i sünnet mezhebi esrârımız esrâr-ı Hâk” ve benzeri beyitlerinde belirtmektedir (2019, s. 130). Hazreti Peygamberden sonra Hz. Ali'ye, ehl-i beyte, ve dört halifeye gönülden bağlı olduğunu kaydetmiştir. Oniki imam için yazdığı manzumeler vardır. “‘Alî zâtım Fâtıma sırrım demim oldu Hüseyin Meşrebim Zeynül'abâ hem Ca'ferîdir mezhebim”beytinde Caferî mezhepli olduğunu söyler (2019, s. 179). Samimiyyetsiz, ikiyüzlü ve gösteriş derdinde olan kimselerden şikayet eder. Şiirlerinde manevi hallerini dile getirmiş, gönlüne doğan ilhamları yazmıştır. “Ehl-i zâhir” dediği bu kişileri, münafık olarak nitelendirir ve bu kişilerden uzak durulması gerektiği söyler. Hilâlî Baba, zâhidlerden de yakındır. Zâhid, tasavvuf ehlinin yani arifin karşıtı olarak görülmektedir. Edebiyatta ise kabalığı, yobazlığı, katılığı; işin hakikâtine ulaşmamış yüzeysel, şekilci insan tipini ifade eder (Sviri, 2022). Hilâlî, şiirlerinde zâhidleri câhil, nefesine uyan; Muhammed, Alî sırrına erememiş kişiler olarak vâsf eder. Onları iki yüzlü kibirli ve gönül

olmadan sadece akılla iş yapan kimseler olarak görür. Hilâlî'ye göre kemâl ehli olan ârifler halk tarafından kötü görülürken, zerrâk olanlar sevilirler. Hilâlî Baba'nın meddah isimli manzumesine göre bu kişilerin şekil olarak dindar gibi görünse de kalben bu samimiyette değillerdir. Hilâlî, bir konuda biraz bilgi sahibi olunca her şeyi biliyormuşçasına konuşan kişileri meddâha benzetir; toplumun dürüst insanları sevmeyip, ikyüzlü insanlara değer vermesinden muzdariptir. Sosyal bir eleştiri yapmaktadır. Hilâlî Baba'nın divanında değindiği bu mesele, yani özetle zâhid – sûfî tartışması, Salacıoğlu Mustafa'nın divanında da sıkça bahsedilmiştir. Çıkrıkçı Mustafa'nın şehâdetinin görünen yüzü de yine aynı kadim karşıtlıktır. Görünen o ki, 18. yüzyıl Kandiye'sinde kendilerin hem ehl-i sünnet hem Caferî mezhepli Muhammed Ali muhibbanı olarak tanımlayan bu Halvetî ve Celvetî tarikat şeyhleri, 'zâhid'lerin yüzeyssel bir dindarlık gösterip halkı kandırıp sûfî şeyhlere karşı tavrı almalrı yüzünden çokça sıkıntı çekmişlerdir.

Silsilede Ahmed Hilâlî Baba'dan sonra gelen zat Ahmed İzzetî Baba'dır. 1235/1819 tarihinde vefat etmiştir. Silsilename kaydına göre adının yanında parantez içinde "Mastaba" ifadesi geçer. Mastaba ("Μασταπά"), Kandiye merkezde sur dışında kalan bir bölgenin adıdır. Mastaba kelimesi Arapça kökenli olup, duvara bitişik tahta kanepe, peyke, sedir, kerevet; meyhâne peykesi, meyhâne; Eski Mısırlılar'da devlet büyükleri ve zenginler için yapılan, üstü kesilmiş bir ehram şeklindeki mezar anlamlarına (Lugatım, t.y.) gelmektedir. 'Mastaba' bölgesi bu silsilenin taşradaki hizmet binası mahiyetindedir. Kimi şeyhler şehir dergahında kimi şeyhler taşra tekkesinde şeyhlik yapmışlardır (2008b, s. 280-2).

Silsiledeki bir diğer kişi Ahmed Baba'dır. 1247/1831 yılında vefat etmiştir. Bu sefer de "Chora" kelimesi notu düşülmüştür. Merkez dergahında hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Sonra gelen el-Hac Mehmed Baba 1269/1852 yılında vefat etmiştir. Bu zat için ise Ahmed Hilâlî hazretlerinin müridi ve Şeyh Ahmed Baba'nın halifesi olduğu notu düşülmüştür. Buradan, Mehmed Baba'nın bizzat Ahmed Hilâlî Baba zamanında hayatta olup onun müritlerinden olduğunu görmekteyiz. Sonra ise 1284/1867 yılında vefat etmiş olan Suhrap Tahir Baba gelmektedir. Hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Silsilenamenin yirminci şeyhi, İbrahim Saip Baba'dır. 1867-1912 yılları arasında hizmet vermiştir. Hacı Mehmed Baba'nın torunu ve mürididir. Girit Kandiye Şehir dergahının son postnişinidir. Onun halifesi ve torunu Şeyh Ahmed Hilâlî Baba mübadele ile Söke'ye yerleşip orada mürşitliğe devam etmiştir. İbrahim Saip Baba, Sultan Abdülaziz'in fermanı ile "Meclis-i Meşâyih" başkanı olarak atanmıştır. Ayrıca, Nakîbü'l Eşraf ve Reisü'l Meşâyih unvanlarına da sahip olmuştur. "Nakîbü'l Eşraf" tarihsel olarak özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan bir Arapça unvandır. Bu terim, "Şerefliğin Lideri" olarak çevrilebilir ve özel olarak, Hz. Muhammed'in soyundan gelenlere, yani Seyyidler veya Şerifler olarak bilinen kişilerin temsil edilmesi ve denetlenmesinden sorumlu olan kişiye işaret eder. Nakîbü'l Eşraf, bu soyun mensuplarının saygınlıklarını ve haklarını koruyan ve onlara yöneten bir otorite olarak önemli bir rol üstlenmiştir. "Reisü'l Meşâyih" ise Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan bir unvandır ve "Şeyhlerin Reisi" veya "Manevi Liderlerin Başkanı" olarak çevrilebilir. Bu unvan, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Sûfî tarikatlarının önde gelen otoritesine veya figürüne verilirdi. Bu unvana sahip kişi, çeşitli Sûfî tarikatlarının faaliyetlerini denetlemek, uygulamalarının İslami ilkelerle uyumlu olmasını sağlamak ve manevi topluluğun bütünlüğünü ve birliğini korumakla sorumluydu. İbrahim Saip Baba, o kadar saygın bir şahsiyetti ki, kraliyet naipleri Girit'e geldiğinde, valiyi görmeden önce mutlaka İbrahim Saip Baba'yı ziyaret ederlerdi. Bu, onun hem manevi otoritesinin hem de toplumsal etkisinin ne kadar büyük olduğunu gösteren önemli bir detaydır (2008b, s. 282).

İlerleyen yıllarda, silsilenamenin (2008b, s. 279) yirmi birinci sırasındaki İbrahim Baba'nın oğlu Şeyh Mehmed Baba, taşradaki tekkede postnişin olarak anılmaktadır. Bu durum, on dokuzuncu yüzyıl itibarıyla Halvetî-Muslihiddin koluna ait bir tekkenin kırsal alanda da kurulduğunu veya mevcut bir terkedilmiş tekkelerin kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Yirmi ikinci sırada Şeyh Mehmed Baba'nın oğlu Şeyh Ahmed Hilâlî Baba (1892-1946) vardır. Şeyh Ahmed Hilâlî

Baba'dan itibaren İbrahim Hüsametdin (Uzbek) Bey ve Ahmed Hilâlî Uzbek vazifelerini Söke'de devam ettirmişlerdir. Kandiye şehir dergahının son postnişini İbrahim Saip Baba, taşra dergahının son postnişini ise İbrahim Baba'nın oğlu Şeyh Mehmed Baba idi. Buna göre, mübadele yılına kadar hem şehir tekkesi hem de taşra tekkesi aktif bir şekilde faaliyet göstermiştir.

Girit Tasavvuf Hayatına Dair Bazı Tespitler

Şeyh Çıkrıkçı Nakşî Mustafa'nın bir kürsü şeyhi tarafından belirli çevrelerin desteğini alarak öldürüldüğü bu hazin hikayesinde hem Girit tasavvuf hayatına hem de tarikat seçimine dair münferit eğilimler gözlemliyoruz. Bu eğilimlerin ilki, adada hâlihazırda çeşitli tarikatların yol ve erkânı üzerine faaliyet veren tekkelerin var olmasına rağmen, ada coğrafyası dışından bir şeyhe bağlanmak yönelimidir. Çıkrıkçı Mustafa, Kudüs'te görev yapmayı reddettikten sonra Halvetî şeyhi olarak Kandiye'ye dönmek istediğinde, adada hâlihazırda Halvetî tarikatına bağlı tekkeler ya da şeyhler bulunmaktaydı (Şimşek, 2007, ss. 99-100). Çıkrıkçı Mustafa, İstanbul'dan daha doğrusu ada dışından bir şeyhe intisap eden tek Giritli değildi. 18. yüzyıl Giritli şairler incelendiğinde, tasavvufa mensup olanların epeyce bir kısmının ada dışında bir şeyhe bağlı olduğu görülmektedir. Örneğin, Resmo Halvetî Dergâhı, hilafetini Kahireli Şeyh Yahya Efendi'den alan Şeyhü'l-Hac Sırrı Efendi (Giritli Hacı Sırrı Baba) tarafından kurulmuştur. Bu makalede bahsedilen mesnevinin müellifi olan Celvetî Şeyhi Salacıoğlu ise Girit'te kendini kabul ettirememiş, çeşitli bölgelere seyahat ettikten sonra İstanbul'a ulaşarak Üsküdarlı Celvetî Şeyhi Haşim Baba'ya intisap etmiştir. Burada tasavvufî eğitimini tamamlayarak hilafetini aldıktan sonra Girit'e geri dönmüştür. Kâdirî tarikatına mensup Aşkî Hüseyin Hüsnü b. Halil-i Giritî, İstanbul'da Kâdirî Şeyhi İbrahim Hanîf'e intisap etmiş ve hilafetini oradan almıştır. Aziz Ali Efendi ise İstanbul'da Abanalı Kerim İbrahim Efendi'ye bağlanmıştır. İlk tahsilini memleketinde tamamlayan Me'âbî, genç yaşta hacca gitmek üzere Hicaz'a seyahat etmiş ve Halvetîyye tarikatı içerisinde Bekriyye kolunun Sümmâniyye şubesini kuran Şeyh Muhammed Sümmânî el-Medenî'ye intisap etmiştir. Şeyh Sıddık b. Ömer Han'ın yanında dervişliğe devam ederek tasavvufî eğitimini tamamladıktan sonra hilafetle birlikte Kandiye'ye dönmüştür. Bektaşî tarikatına mensup bir seyyah derviş olan Resmî, Girit doğumlu olmasına rağmen Anadolu'nun farklı bölgelerinde bulunmuş, nihayetinde günümüz Yunanistan'ında Evros bölgesinde bulunan Seyyid Ali Sultan Dergâhı'na katılmış ve hilafetini Sırrî Ali Baba'dan almıştır. 20. yüzyılda, Giritli olup tasavvufa meyleden şairler arasında ada dışındaki bir şeyhe intisap eden tek kişi Ahmed Muhtar Efendi olmuştur. İstanbul'da bulunduğu dönemde, 1892'de vefat eden ve aslen Hindistanlı olan İdrisiyye tarikatı şeyhlerinden Muhammed İsmail Nüvvâb Efendi'den icazet almıştır.

Buna göre, Girit'ten ayrılan mutasavvıf şairlerin hilafetlerini genellikle İstanbul, Medine, Kahire gibi tarikatlarına merkez teşkil eden şehirlerden aldıklarını görüyoruz. Girit Adası'nda hemen her tarikatın bir tekkesi bulunmasına rağmen, tasavvufa meyleden şahısların şeyhlerini ada toprakları dışında aramaları çeşitli sebeplere dayanıyor olabilir. Öncelikle tasavvufî literatüre göre, mürşid-mürîd bağı metafiziksel bir meseledir ve kişinin manevi yolculuğunda kalbinin yöneldiği yere tabi olması gerekir. Adeta biyolojik bir uyum gibi, birey nerede ve ne kadar uzakta olursa olsun kendi "manevi babasını" aramak durumundadır.

İkinci ve daha nesnel bir akademik gerekçe ise şu olabilir: İstanbul, taşradaki arayış sahipleri için her zaman her alanda bir cazibe merkezi olmuştur. Toplumun farklı kesimlerinden insanlar, her dönemde şanslarını denemek amacıyla İstanbul'a akın etmişlerdir. Girit özelinde ele alındığında, on yedinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda ada dışındaki bir şeyhle irtibat kurmak yaygın bir uygulama değildi. Ancak Osmanlı kültürünün kalıcı izler bırakmaya başladığı, Osmanlı hayatının kültürel ve sosyal yönleriyle en canlı ve en kalabalık dönemi olan 18. yüzyılda, birçok mutasavvıf şairin özellikle İstanbul'daki şeyhlerle irtibatlı olduğu görülmektedir. Taşra idari yöneticilerinin merkez makamları ile iyi ilişkiler içinde olmaya çalıştığı belirli güç dengelerini sağlama açısından önemli olmuştur. Merkezdeki her bir güç odağı, periferide kendi gücünü tasdikleyecek elemanların var olmasını ister. Aynı şekilde periferideki şahıs da bulunduğu konumdaki gücünü

merkezden sağladığı himaye ya da patronaj ile tasdiklemek ister. Mesela, Girit adasındaki valiyi, dönemin sadrazamı Koca Ragıp Paşa'nın takdir ettiği ve yakın ilişkiler içinde olduğu bilinir. İşte buna benzer şekilde, taşrada ya da periferideki insan meylettiği yolda daha sağlam bir mevki kazanmak için ulaşabildiği en üst ve merkezi nokta tarafından onaylanmak ve onun himayesine girmek isteyecektir. Dolayısıyla, anakaradan bir hayli uzaklıkta olan (Girit adası, anakaraya en uzak olan adalardan bir tanesidir) ada coğrafyasındaki tasavvufa meyleden birçok kişi icazetlerini ve ilhamını tarikat merkezlerinde aramıştır. Bu konu, ada coğrafyasının anakaradan farklı parametrelerini de gözeterik daha özgü ve ayrıntılı bir araştırmayı gerektirmektedir.

Girit tasavvuf hayatına dair yaptığımız bir diğer gözlem ise, mezhebi gereği bir şeyhin şehit olacağını bile bile kendi doğduğu topraklarda vazifeli olmayı istemesidir. Halvetî tarikatının Muslihiddin kolunun adada kuruluş hikayesi Çıkrıkçı Mustafa'nın Kudüs hilafetini reddedip şehit olacağını kabul ederek Kandiye'ye dönmeyi istemesi ile başlamaktadır. Çıkrıkçı Mustafa, Üsküdar'da tanıştığı ve biat ettiği şeyhinin bir süre hizmetinde bulunmuş, tasavvufi geleneğin sırlarını öğrenmiş ve bâtinî ilimlere dair uygulamaları tamamlamıştır. Bunun neticesinde, şeyhi kendisine hilâfet icazeti vererek onu Kudüs'te şeyhlik makamına tayin etmiştir. Ancak Çıkrıkçı Mustafa, Kandiye'nin manevi muhafazasına talip olmuştur; bu da onun Kudüs'e gitmeyi reddettiği ve doğduğu yer olan Kandiye'ye dönmeyi arzuladığı anlamına gelir. Şeyhi Feyzullah Efendi bu isteği kabul etmiş, ancak Kandiye'ye gitmekte ısrar etmesi hâlinde şehâdetinin mukadder olduğunu kendisine bildirmiştir. Çıkrıkçı Mustafa, tereddüt göstermeksizin bu kaderi kabul ederek Kandiye'ye doğru yola çıkmıştır.

Bir mutasavvıf için, İstanbul'daki bir şeyh tarafından hilafet icazetiyle Kudüs'e tayin edilmek, sadece bir manevi yetki devri değil, aynı zamanda belirli bir tasavvufi ve idari hiyerarşinin de bir parçasıdır. Bu bağlamda, Osmanlı idarî yapısındaki kadı atamalarıyla belirli paralellikler kurmak mümkündür. Eğer tasavvufi hilafet atamalarında da Osmanlı yargı teşkilatındaki gibi bir hiyerarşi mevcut idiyse, Kudüs'e bir şeyh olarak atanmak—Kudüs'ün, *Mevlevîyet* gibi Osmanlı adliyesinde önemli bir yargı merkezi olduğu göz önüne alındığında—büyük bir itibarı ve tasavvufi hiyerarşide üst düzey bir konumu ifade ediyor olmalı. Bu atama, yalnızca manevi bir yetkilendirme değil, aynı zamanda Osmanlı'nın merkezî otoritesiyle uyumlu bir tasavvufi yapılanmanın bir parçası olarak da değerlendirilebilir. O dönemde Halvetî tarikatı da dâhil olmak üzere Kudüs'te pek çok aktif tasavvufi yapı bulunmaktaydı. Çıkrıkçı Mustafa'nın şeyhinin onu gerçekten Kudüs'e tayin etmiş olması mümkündür. Eğer bu bilgi yalnızca bir anlatı niteliği taşıyor ve tarihî gerçekliği yansıtmıyorsa, Salacıoğlu, mesnevisine bu detayı ekleyerek bir mutasavvıfın şehâdete verdiği önemi vurgulamayı amaçlamış olabilir. Kudüs'te Halvetî şeyhi olarak tayin edilme gibi itibarlı bir makamı reddeden bir sûfinin, bunun yerine şehâdeti tercih etmesi, tasavvufi fedakârlık anlayışını pekiştiren bir anlatı unsuru olarak değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte, şeyhin emrini tutmamak tasavvuf yolunun özüne aykırı bir davranıştır. Zira tasavvufi usul ve erkâna göre, bir müridin şeyhinin emirlerine itiraz etmesi veya onları reddetmesi düşünülemez. Oysa bu anlatıda, Çıkrıkçı Mustafa şeyhinin emrine karşı gelmiş ve onun tayinini kabul etmemiştir. Tasavvufi literatüre göre, bu durumda tek bir ihtimal ortaya çıkmaktadır: Şeyhler zaman zaman müritlerini manevî seviyelerini yükseltmek amacıyla imtihan edebilirler. Çıkrıkçı Mustafa'nın gönlü Kandiye'ye dönmekten yana olduğu hâlde, şeyhi onu daha yüksek bir makam olan Kudüs Halvetî şeyhliğiyle sınamış olabilir. Bu sınav, müridin Allah aşkı uğruna ölme arzusunun, daha prestijli bir makam karşısında sarsılıp sarsılmayacağını görmek için gerçekleştirilmiş olabilir. Bir diğer ihtimal ise Çıkrıkçı Mustafa'nın şeyhi Üsküdarlı Feyzî Efendi'nin Girit adasındaki muhtemel karışıklıklardan haberdar olması ve bu sebepten müridini oraya göndermek istememesi olabilir. Bir müridin hilafet tayinini reddetmesi ve hilafeti alarak kendi memleketine dönmek istemesinin iç motivasyonunu henüz net bir şekilde göremiyoruz. Fakat, tasavvufi literatür ve tarihi kaynaklar ışığında bu konu netleşebilir. Adalar coğrafyasında kültürel hayatının görece yeni yeni aydınlatılmaya çalışıldığı bu dönemde, adalar ve anakara arası 'intisap trafiği' daha detaylı bir araştırmaya muhtaçtır.

SONUÇ

Girit Adası, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve dini hayatında önemli bir yere sahiptir. Özellikle 18. yüzyılda adada yaşanan tasavvufi hareketlilik, hem yerel halkın manevi yaşamını şekillendirmiş hem de Osmanlı'nın adadaki etkisini güçlendirmiştir. Yaklaşık son yirmi yılda Osmanlı tarihçileri tarafından önemli çalışmalar gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, adalara özgü araştırmalar görece yenidir ve bu alana daha fazla odaklanılmasını gerektirmektedir.

Girit'teki tasavvufi hayat, özellikle 18. yüzyılda oldukça canlı ve çeşitliydi. Halvetî, Kâdirî, Bektaşî ve Mevlevî gibi farklı tarikatlar, adada faaliyet göstermiş ve bu tarikatların şeyhleri hem dini hem de edebi alanda önemli eserler vermişlerdir. Giritli şairlerin büyük bir kısmı, tasavvufa intisap etmiş ve bu durum, adanın edebi ve kültürel hayatını da şekillendirmiştir. Bu çalışma, Girit'teki tasavvufi hayatı ve özellikle Kandiye Halvetî dergâhının kurucu şeyhi Çıkırkçı Nakşî Mustafa'nın hayatını ve şehâdetini ele alarak, adanın manevi ve kültürel mirasına ışık tutmayı amaçlamıştır.

Çıkırkçı Mustafa, Kandiye'deki Halvetî tarikatının Muslihiddin kolunun kurucusu olarak, adanın manevi hayatında önemli bir rol oynamıştır. Ancak, bir kürsü şeyhinin kışkırtmasıyla başlayan halk ayaklanması sonucu linç edilerek öldürülmesi, dönemin dini ve siyasi çatışmalarının bir yansımasıdır. Bu olay, tasavvufi liderlerin toplum üzerindeki etkisini ve bu etkinin nasıl siyasi çekişmelere dönüşebileceğini göstermektedir. Çıkırkçı Mustafa'nın şehâdeti, sadece bir kişinin trajedisi değil, aynı zamanda Girit'teki tasavvufi hayatın ve toplumsal dinamiklerin anlaşılması açısından da önemli bir olaydır. Halvetî Şeyh Çıkırkçı Mustafa zaman içinde Nakşibendilik ile ilişkilendirilmiştir. Çıkırkçı Mustafa'nın Nakşibendî tarikatına mensup olup olmadığına dair tartışmalar da makalede önemli bir yer tutmaktadır. Halvetî tarikatına bağlı olmasına rağmen, Nakşî lakabı ve sonraki dönemlerde türbesinin Nakşibendî tarikatı tarafından sahiplenilmesi, tarikatlar arasındaki geçişkenliği ve zaman içinde değişen dini yapılanmaları göstermektedir. Bu durum, Osmanlı döneminde tarikatların birbirleriyle olan etkileşimini ve dini kimliklerin nasıl şekillendiğini anlamak açısından önemlidir.

Silsiledeki şeyhler binalar vakfetmiş ve dergâh hizmetinin devam etmesini sağlamışlardır. Öyle ki, bu hizmet mübadeleden sonra Aydın Söke'ye kadar taşınmıştır. Özellikle Ahmed Hilâlî Baba, dergâhın şehir bânîsi olarak öne çıkmış ve Kandiye'de yeni bir tekke inşa etmiştir. Bu silsilenin şeyhleri genel olarak iki yüzlü zahitlerden yakınmışlar ve divanlarında sosyal eleştiriler dile getirmişlerdir. Kandiye Halvetî tekkesinin son şeyhi kral naiplerinin bile ziyaret edeceği kadar önemli bir zat olmuştur.

Makalede ayrıca, Çıkırkçı Mustafa'nın Kudüs'te şeyhlik teklifini reddederek Kandiye'ye dönmesi ve şehâdeti kabul etmesi, tasavvufi fedakârlık ve manevi bağlılık kavramlarını ön plana çıkarmaktadır. Bununla beraber, Girit'teki tasavvufi yapılanmanın ada dışındaki merkezlerle olan bağlantıları da incelenmiştir. Özellikle İstanbul, Kahire ve Medine gibi önemli dini merkezler, Giritli mutasavvıfların eğitim ve hilafet aldıkları yerler olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, Girit'in Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş kültürel ağı içindeki konumunu ve adanın merkezle olan bağlantılarını göstermektedir. Ayrıca, Giritli şairlerin ve mutasavvıfların ada dışında şeyhler araması hem manevi bir arayışın hem de merkezi otoriteyle bağlantı kurma çabasının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Sonuç olarak, Girit'teki tasavvufi hayat, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş kültürel ve dini mirasının bir parçasıdır. Bu makalede, Girit'teki Kandiye Halvetî tarikatının ilk postnişini olan Şeyh Çıkırkçı Nakşî Mustafa'nın şehâdeti ve silsilesi, adadaki tasavvufi hayatın dinamikleri bağlamında incelenmiştir. Silsilenin devamını sağlayan şeyhler ile ilgili edinilen yeni bulgular ışığında bir tarikat silsilesinin tarihi serencamı izlenmeye çalışılmıştır. Edinilen bilgiler ışığında Girit kültürel ve sosyal hayatına ışık tutulmuş, eksik noktalardan bazıları tamamlanmış ve ada coğrafyasındaki genel tasavvuf yaşayışına bir bakış açısı oluşturulmuştur. Bu çalışma, Girit'teki

tasavvufî mirasın daha iyi anlaşılması için bir adım olarak görülebilir ve gelecekte yapılacak araştırmalara zemin hazırlamaktadır.

KAYNAKÇA

- AVCI, İ. (2017). Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek. Y. ATAYETER & İ. AVCI (Ed.) içinde, Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu, (ss. 325-355). Yayın Yeri: Ankara.
- AYDIN, A. (2009a). Hanyalı Nuri Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek. TUBAR=Türklük Bilimi Araştırmaları, 26. Yayın yeri: Ankara.
- AYDIN, A. (2009b). Hanyalı Nuri Osman ve Divanı [Ph.D.]. Gazi University. Yayın yeri: Ankara.
- AYDIN, B., & Günelan, R. (2023). *Yunanistan Medreseleri*. Ketebe Yayınevi. Yayın yeri: İstanbul.
- BİLGİ, B. K. (2019). Giritli Hilâli Dîvânı [MA]. İnönü Üniversitesi. Yayın yeri: Malatya
- BOA, A. MKT. DV. 45/17, 2.
- BOA, A. MKT. UM. 62/96, 1.
- BOA, A. MKT. UM. 297/74, 1.
- BOA, A. MKT. UM. 300/84.
- BOA, Evkaf defterleri, EV. d. 39651/2.
- BOA, I. DH. 389/25734, 1.
- DİL BEYTİ (t.y.) / Nutk-u Şerifler. Nûr-i Fahr-i Âleme Bir Zerre Olmaz Âfitâb isimli bestenin Notaları ve sözleri. <https://dilbeyti.com/gufterler/nur-i-fahr-i-aleme-bir-zerre-olmaz->
- ERKAL, A. E. (2008c). *Ustazade Yunus Bey'in Girit Fethi Tarihi: Osmanlı-Venedik Girit Savaşı (1645-1669)* (C. 1). Grafmat Basım. Yayın yeri: İzmir.
- ERKAL, A. E. (2008a). *Fetihten Mübadeleye Kadar Girit Olayları: Hüzünlü Mazide Yaşananlar* (C. 2). Grafmat Basım. Yayın yeri: İzmir.
- ERKAL, A. E. (2008b). *Geleneksel Kültürüyle Türk Girit: Toplum* (C. 3). Grafmat Basım. Yayın yeri: İzmir.
- EVLİYA ÇELEBİ (2007). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (S. A. Kahraman, Y. Dağlı, & R. Dankoff, Ed.; C. 8). Yapı Kredi Yayınları - 2567. Yayın yeri: İstanbul.
- GREENE, M. (2002). *A Shared World: Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean*. Princeton University Press. Yayın Yeri: Princeton, New Jersey.
- HANYEVİ, N. O. (2006). *Girit Şâirleri: Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girit* (O. Kurtoğlu, Çev.). Yayın Yeri : Akçağ Ankara.
- IRCICA. (2017). *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları: Vakfiyeler, Yunanistan*. IRCICA. Yayın Yeri: İstanbul

- İNALCIK, H. (2000). İslam in the Ottoman Empire. İçinde *Essays in Ottoman History* (ss. 229-239). Eren Yayıncılık. Yayın Yeri: İstanbul.
- İSEN, M. (1997). *Ötelerden bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Akçağ Yayınları. Yayın Yeri: Ankara.
- Kandiye Halvetî Dergâhı Silsilenamesi- Hilâlî Uzbek Aile Koleksiyonu, Söke / Aydın.
- KILIÇ, F. (2004). Giritli Divan Şairleri. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 10(32), 275-294. Yayın Yeri: Ankara.
- KURNAZ, C. (2007). *Osmanlı Şair Okulu*. Birleşik Yayınevi. Yayın Yeri: Ankara.
- LUGATIM (t.y.). Kubbealti Lugatı. Mastaba kelimesinin anlamı.
<https://lugatim.com/s/MASTABA%E2%80%9393MISTABA>
- REVNAKOĞLU, C. S. Süleymaniye Kütüphanesi, Revnakoğlu Koleksiyonu, CSR/62.
- SALACIOĞLU Mustafa Celvetî. (2000a). *Giritli Salacioğlu Mustafa Celvetî—Dîvân* (M. Tatcı, C. Kurnaz, & Y. Aydemir, Ed.; 1. baskı). Akçağ. Yayın Yeri: Ankara.
- SALACIOĞLU Mustafa Celvetî. (2000b). *Giritli Şeyh Mustafa'nın Şehadeti: Manzûm bir Menâkıpnâme* (M. Tatcı & C. Kurnaz, Ed.). Bizim Büro Basım Yayın Dağıtım. Yayın Yeri: Ankara.
- SARIYANNIS, M. (2010). Énas eteródoxos mousoulmános stin Kríti tou 18ou aióna. İçinde Mnémē Pinelópēs Státhē. Melétes istorías kai philologías (ss. 371–385). Írakleio: Panepistēmiakēs Ekdóseis Krētēs.
- SEVGİ, A. (1994). Giritli Şairler. Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 7-8, 33-51. Yayın Yeri: Konya.
- Süleymaniye Kütüphanesi. No.692/ 652932. (1221, Muharrem).
- SÜREYYA, M. (1996). *Sicill-i Osmanî* (C. 2). Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30. Yayın Yeri: İstanbul.
- SVİRİ, S. (2022). Zuhd in Islamic Mysticism. İçinde C. Lange & A. D. Knysh (Ed.), *Sufi Cosmology*. Brill. Yayın Yeri: Boston.
- ŞİMŞEK, S. (2007). Doğu Akdeniz'de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit'te Tarikâtlar ve Tekkeler. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 32, 215-244. Yayın yeri: Erzurum.
- ŞİMŞEK, S. (2014). *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü* (1. Baskı). Doğu Kitabevi. Yayın Yeri: İstanbul.
- TAH. (Turkish Archives of Heraklion) 18/264-265.
- USTA, M. (2006). Tabîbzâde Mehmed Şükrî Efendi ve Silsilenâme-i Sûfiyye İsimli Eseri [MA]. Marmara Üniversitesi. Yayın Yeri: İstanbul.